

JELLEMVONÁSOK

MÁTYÁS KIRÁLY

ÉLETÉBŐL

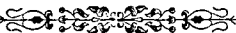
A SZEMTANU GALEOTTI-LATIN MŰVE UTÁN.

FORDITÁ:

BARNA NÁNDOR,

h. ügyvéd, s a magyar nemzeti múzeumi Széchenyi országos könyvtár őrségéde.

A FORDÍTÓ TULAJDONA.

PEST.

NYOMATOTT BARTALITS IMRÉNÉL.

1862.

18461

ELŐSZÓ.

Mind azzal a mi az akár saját, akár idegen történelmű multhoz tartozik, úgy vagyunk mint távol lévő országokkal: azoktól az idő, ezektől a tér választ el bennünket, ezeket ha kedvünk tartja, szárazon avagy vizen beutazhatjuk, míg amazokat legjobban az azon korbeli írók leírásaiból ismerhetjük; — a mult birodalma semmiel sem bir reánk nézve kisebb érdekekkel mint a jelen, ugyanis Ciceroként a történelem az élet mestere, s oly írónak, a ki korának lett dolgait hiven adja elő, nem kevésb hálával tartozunk, mint oly nagy tekintélyű jó akarónknak idegen helyen, a ki miután ajánló levelünk-ből kilétünkről meggyőződött, szíves készséggel megismertet bennünket az ő lakta vidék avagy város minden nevezetességeivel, olyanokkal is, melyekhez különben hozzá jutnunk lehetetlenség lesz vala.

Méltán tekintethetik ilyennek Galeotti, s illetőleg azon kis mű, melyet itt fordításban vesz az olvasó magyar közönség, s mely a legnagyobb és legnépszerűbb magyar királynak a dicső I. Mátyásnak életére vonatkozólag oly nevezetes adatokat tartalmaz, hogy nem vélek hibázni azt állítván, hogy ebből Mátyásunknak mint embernek magán jellemét hivebben felfoghatjuk, mint sok törté-

netirónk művéből, a kik egyébiránt a szerzőnek Mátyás király e kedvenczének e művére többnyire mind hivatkoznak.

De az ily történetirókkal úgy vagyunk, hogy ők ez illető történelmi kutforrásból csak is azokat a helyeket idézik, a melyek valamely épen szóban forgó tárgy bizonyítására alkalmasoknak látszanak, s csak nagyon ritkán történik, hogy azoknak tüzetesb méltolásába bocsátkoznának.

Én tehát abban való biztomban, hogy a nemzeti multunk fénykora, s ennek oly méltó képviselője a legnagyobb magyar király iránt osztatlan kegyelettel viseltető magyar közönségnek ez által kedves dolgot cselekszem, eljöttnek véltem az időt hogy Galeotti Martiusnak Mátyásunk egyetlen fiához, az akkoron még fiatal s nagyreményű János herczeghez latin nyelven írott művét a magyar közönség magyar nyelven is birja, s a Mátyás királynak, a latin kiadásban oly méltán nevezett Magyarország eme bölcs Salamonjának — közvetlen magán életéből vett adatok, s jellemzetes történetkéek azoknak is hozzá férhetőkké legyenek, a kiknek az a napjainkban még kevesbek által birt latin nyelv nem tudása miatt eddig lehetetlen vala, s ez által a hagyományokból táplálkozott nemzeti kegyelet a közvetlen forrásból való merítés által még inkább erőködést, gyarapodást nyerjen.

Ámbár e művecske hazánknak a nemzeti történelem iránt kegyelettel viseltető minden rendű és osztályu fiait és leányait egyaránt érdekelheti, mindazáltal különösen az érettebb fiatalság az, mely azt legtöbb haszon-

nal olvashatja, azon fiatalság, mely azon korban van, a melyben vala akkor Mátyás királynak szeretett magzata, a hozzá oly méltó, s a trónra, melyet atyja halála után el nem nyerhetett, oly nagy mértékben érdemes János királyi herczeg, midőn ez iratott, s hiszem is, hogy a szülők és tanár urak szives készséggel figyelmeztetendik arra a gondviselésök alatt lévő fiatalságot.

Galeottit fordítani nem könnyű, már mindjárt a szerző nevének meghatározásánál nehézségre bukkanunk, mert az bizonyos, hogy őt nem Galleotusnak hanem olaszosan vagy Galeottinak vagy Galeoto-nak hívták volt, — az első vélemény mellett szóll azon körülmény, hogy Bonfin őt széltire Galeottosnak írja, s miután a magyar történetírók, kik reá többnyire hivatkoznak, szinte inkább Galeottinak semmint Galeotonak mondják, én is inkább az előbbi névnek adtam elsőséget.

A mi styljét illeti ezen írónak, az épen olyan, mint a legtöbb azon korszakbeli tudósoké, saját önálló gondolkozás, és eredeti eszmék hiányában inkább csak némely elismert hirneves írók tekintélyéhez, s egyes tanoknak azon korszakban vallott elveihez ragaszkodik, semmint hogy önmaga gondoljon ki s létesítsen valami eredetit. A mi azonban épen nem zárja ki, hogy azokat, a miket maga látott jól le ne írhasssa.

Igy mindjárt a mű II-ik fejezetében hivatkozás történik Avicennára, a ki azon korban a tudósok közt általános tekintély vala, a tudományoknak közvetlen e korszakra következett feltámasztása után azomban annyira megszűnt az lenni, hogy előhaladottabb korunk ma már csak is névleg ismeri, — ugyancsak ezen feje-

zetből látjuk azt is, hogy még akkor a magiában, varázslásban széltére hittek az emberek, a mi azomban hozzánk a szomszéd népektől származott vala át.

A III-ik fejezetből üdvös tanuságot merithetnek azon hazánkiai és leányai, a kik az idegen szokásokat szeretik majmolni arra nézve, hogy Mátyás királynak idejében még a királynőnek sem veszik vala jó neven hazánkiai, hogy háztartásában a hazai szokásoktól a legkisebb részben is eltávozott, — mily nagy vala még akkor az önbecsérzet a nemzetben, s mennyire eltértünk ma már a régiek példájától! ma holnap magyar szokások nem is lesznek, hanem lassankéd észrevétlenül fel fognak azok olvadni a német szokásokban, melyek hazánkban a legtöbb műveltebb körökben egyedül ismertetnek el követésre méltóknak.

Lám Galeottinak feltűnt, hogy Magyarhonban az asszonyaikat követő belső leányok soha sem ülnek, hanem csak ha az urhölgy leül, ennek parancsára. Ki ismeri ma e szokást a Mátyás király idejebeli magyar illemtnak e kívánalmát széles Magyarhonban!

Egyébiránt Galeotti a ki Magyarhonban különben is nagyon jól találja vala magát e fejezetből láthatólag még mást is észrevett, azt t. i. hogy a magyar nemzet annyira szép hogy az itteni nőkkel összehasonlítva, még a Beatrix királynővel ide érkezett belső leányok is rutaknak látszának, — ime ő ezelőtt 400 évvel sem talált vala bennünket kalmukoknak, a mint ezt a német tudományosság nem egy magyarnak, s közöttök a legnagyobb magyarnak is nem kis bosszuságára felfedez-

ni sziveskedett, pedig még akkor a magyar faj nem vala annyira vegyülve mint ma.

A IV-ik fejezetben immár Mátyás király mint diplomata szerepel a maga hajthatatlan vas akaratával, — érdekes adat, melyből Mátyást saját szavai után jobban megismerhetjük, sem mint sok történetíró véleményező leírásából.

Az V-ik fejezet nevezetes felvilágosítást nyújt arra nézve, — a mi már — szinte hihetetlen — vitatárgya is volt, mintha Mátyás király talán magyarul nem is igen tudott volna, — már hogy ne tudott volna! hiszen az ezen fejezetben leírt szójátékos közmondás még máig is él hazánk tisztább magyarságu vidékein, a mit tehát ő is bizonyára nem nyelvtanból, hanem közvetlen a néptől tanult el, ezen valóban nagy király nem tartja vala méltóságán alattinak a néppel közvetlenül érintkezni, jól tudja vala ő, hogy csak is oly király lehet valóban nagy, a ki népének legelső, legkülömb embere a legelső magyar ember, mint a méhek között a királyné, — egyébiránt hogy mennyire kizárólagosnak kellett lenni a magyar nyelv divatának a királyi udvarban, eléggé követhetjük már csak a XXVIII-ik fejezet elejéből is, melyből azt látjuk, hogy a magyar nyelv még Galeottira is elragadt, a kiről föltehetjük, hogy ez iránt valami különös előszeretettel nem viseltetik vala, azomban a szükség kényszeríté a király közvetlen közelében ténfergő pénzzsomjas olaszt a magyar nyelv megtanulására, melyre már csak azért is nagy szüksége lehetett, hogy mint maga bevalja, egyik másik jó emberének a királynál segíthessén, a mi által elleneseinek haragját több

VI

izben magára vonta, elképzelhetjük tehát, hogy egy ily embernek a királyi udvarban általános divatu magyar nyelvre is mulhatatlanul szüksége vala.

Az e fejezetben előforduló latin idézete Galeottinak kiegészítése s mintegy magyarázata akar lenni a király ajkairól ellesett, de általa talán egész szellemében nem eléggé értett magyar közmondásnak, mert ezen idézet annyira nincs öszhangzásban ama csinos, és valóban elmés magyar közmondással hogy akaratlanul is azon gondolatra kell jönnünk, hogy Galeotti magát a közmondást épen nem, hanem annak csak a királytól hallott magyarázatát érti vala, s a latin idézetnek is csak anynyiban van azzal összefüggése, a mennyiben abban a habere nihil — sem mivel sem birni fordul elő, — a mit tehát úgy kell értenünk, hogy Galeotti azt akarja vala ezen példával bizonyítgatni, hogy ő felségének igaza van, a közmondásnak csakugyan az az értelme, mert ime a latin nyelvben is van arra példa, hogy a nélkülözést a birtokigével fejezik ki.

A VI-ik fejezetre nézve azon felvilágosítást kell adnom, hogy annak bevezető sorait magyarul adnom lehetett volna ugyan, de az a közönségnek semmi élvezetést nem nyújt vala, mert az a közönséget alig érdekelhetné, hogy miért nevezik a pénteket latinul dies venerisnek, valamint az is, hogy a csillagjósok véleménye szerint a pénteki nap első órájában Venus az uralgó bolygó, úgy szinte az is, hogy a magyarországi egyházi férfiak e napot egyházi nyelven feria sextának, vagy is a vasárnaptól hatodik napnak nevezik vala, azért én e helyet egészen kihagytam, épen így elhagytam az elbe-

szélés folytán a harcsának latin neve eredetére vonatkozó tudós szagu etymologizálást.

A VII-ik fejezet jellemző adat arra nézve, mily nagy súlyt helyez vala Mátyás király az adott szóra, főleg pedig az eskü tartásra, szerette azt mind ő maga megtartani, mint ezt az 1-ső fejezetbeni tettéből láthattuk, mind pedig annak mások általi megtartását is örömmel látta, — s azon korban midőn egy romai pápa feloldása elég volt az eskü megtörésére, méltán bámulhatjuk a nagy királynak szilárd elvűségét mind nagyobb, mind kisebb esetekben, —

a VIII. fejezetből valamint több másokból is eléggé láthatjuk Mátyás király egyéniségének egyik kiegészítő vonását, miszerint a szójátékokban kiválólag gyönyörködik vala, pedig milly kis része lehet azoknak itt feljegyezve, mellyek a népnéli nagy népszerűsége kivívásában is olly nagy szerepet játszhattak, egy oly műben, melynek egyedüli célja vala a zsenge koru János herczegnek egy buzdító olvasmányt adni a kezébe, s melyből már ennél fogva is soknak ki kelle maradni, a minek különben ott nagyon is helye lesz vala, s mit nem adnánk azokért ma, ha csak egy részét is hitelesen birhatnók!

A IX-ik fejezetből láthatjuk, hogy nagy népszerűséggel bíró szájhősök mindig voltak, s lesznek, s valóban ma se vagyunk nélkülök. Az itt felemlített történetből láthatják honosink azt is, hogy a legnagyobb magyar király a komoly tanulmányok terén is ugyan csak derekasan megállott vala, — e figyelmeztetést annál inkább helyén valónak látom, mert a mai kornak egyik főbüne a komolyabb olvasmányoktól való irtózás, kivált nálunk

VIII

magyaroknál, holott már a tanodákban úgy szóllván be kellenék tölcsezni az ifjuság fejébe, hogy a latin és a görög nyelv tanulásánál a főczél azon nagynevű remek írók műveinek eredetiben lehető olvasása, a melyekből a régiséget mint első forrásból ismerhetjük meg, ugyanis ki tanulna czél, avagy annak ismerése nélkül?

A mi Mátyás királyt illeti, ő az általa állított budai hires könyvtárnak valóban nagy hasznát is vevé, — s azt a mit ifjukorában a tudományok megszerzése körül elmulasztott, férfi korában derekasan helyre pótolá. Azomban nagyon csalódnék az, a ki Mátyás királyt egyedül Galeotti művéből akarná megítélni, mert hiszen ő rá és társaira hallgatva, Mátyás oly pedans tudós lett volna akárk, a mit meggondolva alig értheti ember, hogyan volt képes mégis annyi nagyságot kifejezni? de ne feledjük, hogy ő csak is az olasz tudósok szemeiben s talán körében is volt oly tudós szagu ember, szeretett ő ugyan abban is tultenni másokon, a mi neki sikerült is, mint ezt a XXX-ik fejezetbeli történetkéből láthatjuk, nem valamint a csillagjóslásnak azon korban általánosan elterjedt oktalanságaitól sem, bár soha se hitt volna e tannak, s meglehet sok minden másként történik vala! de az igazat megvallva itt is óriás nagyságban tűnik fel, — láthatjuk ugyanis e fejezetből, hogy melyek voltak Mátyás királynak legkedvesebb olvasmányai a régiségekben, azok a melyek a régi kor — máig is csudált hősei tetteit részletesen tárgyalják, — s melyik magyarnak nem dagad kebele annak elgondoltára, a mit e fejezetben, saját szavaiból bizonyossággá emelhetünk, hogy a hadi tudományok művelése körül egész Európában ő volt az első a

ki a romaiak példájára állandó jól fegyelmezett hadserget állított, s annak betanítása körül mind azt a legnagyobb szigorral alkalmazá, a mit a régi romai írók hátramaradt irataikban erre vonatkozólag felfedezhetett. Innen vala aztán, hogy a hol hadsergével megjelent, már csak az az előtt soha és sehol nem látott, rend is elég volt néha sokkal számosb ellenséget is kétségbe esett futásnak indítani, ugyanezt láthatjuk még mind e művecske XI-ik fejezetéből, mind Bonfin 4-ik tizedének 8-ik könyvéből hol mint szemtanu ezeket mondja: „A Mátyás király hadseregében oly nagy vala a rendszeretet és tiszta erkölcsiség, oly nagy az egymás közötti szép megférhetés, a nehéz körülményekben a béketűrés, s Istenben való bizodalom, valamint a becsületérzés, és csatázási kedv, hogy ahhoz hasonlót ember sehol másutt nem láthatott,“ ugyancsak Bonfin mondja még a katonai fegyelemre vonatkozólag, hogy a Mátyás király hadseregében a katonai rendtartás olly nagy vala, hogy egyik a másikat egy ujjal sem előzi vala meg, midőn majd éket, majd kört, majd három, majd négyszögöt, ollót és zárat képeztek, mind ezeket pedig már a zsengekorban magokéva teszik vala, s a minek a következése az lön, hogy a szomszéd nemzetek látván azon óriási fegyelmet, drágábban vásárolják vala a békét Mátyástól, semmint ha hadat viseltek volna.“

Méltó büszkeséggel állíthatá tehát Mátyás király hogy ő is egyike vala azoknak, kik a csak akkor letűnt barbár korszak után száz év mulva a tanult és jeles régiséget s ez által a hadi dolgokat is megújították s felélesztették vala, — mind ezekből nem maradt fen

számunkra csak egy árva vezényszó is, de azért kevésbé harczias-e a magyar nemzet ma mint volt ama nagy korokban, kevésbé szereti-e hazáját, s a hazaszeretetnek utolsó nagyszerű képe volt-e Mátyásunk? halála oltá a történelem e kérdésekre immár több ízben adott megnyugtató feleletet, bizzunk a gondviselésben melly nemzetünket a legnagyobb megpróbáltatások között sem hagyta el, hogy azon faj, mely hazánkban annyi valóban nagy embereket adott, nem csak nem halt ki, sőt számban és erőben gyarapodva, hivatva van továbbra is játszani azon fontos szerepet, mellyet neki a gondviselés kiosztott, s ne is attól tartsunk, hogy nagy férfaink azután nem születnek, — meglehet hogy már közöttünk vagyunk, a kiket mi még most nem ismerünk, — azt kérjük inkább a gondviseléstől, hogy engedje azokat felismerünk még életökben, ne mint eddig történt, csak halálok után.

A XI-ik fejezet nevezetes korrajzot tartalmaz, s hiven festi az azon korban nemcsak nálunk sőt Európaszerte megtárgult egyházi fegyelmet, de azt is láthatjuk, hogy Mátyásunknak argusi szemeit ezen körülmény sem kerülé vala el, — ugyan csak ezen fejezetnek bevezető soraiból elképzelhetjük azt is, hogy ha a catholikus clerus maig az egész ország leghatalmasb rendje, minő lehetett az azon korban, midőn a püspökségek a főnemességnek kizárólagos birodalmát képezik vala? valóban az olly hatalmas volt, hogy maga Mátyás is, a lábra kapott rendtelenségeknek határozott ellensége, nem merészlett ezen darázs-fészekbe bele nyulni, e helyett elégnek tartván a napi renden lévő visszaéléseket részint az ezen

fejezetben leírt módóni megrovások, megszegyenítésekkel enyhíteni, részint a jövőre nézve olly püspökök kinevezése által hozni létre reformokat, a kiknek tiszta jellemében tökéletesen megbizott, — s ha egyszer egy-egy szíve szerint való derék férfit fedezett fel, — ott lehetetlenséget nem ismert, illy szempontból kell megítélni több külföldi papoknak nevezetes egyházi méltóságokra lett emeltetését a hazai főpapság, és főnemesség nem kis neheztelésével, a mint ezt a XVIII-ik fejezetben is látni fogjuk

A következő XII-ik fejezetből láthatjuk, hogy mennyire el vala Magyarországon azon időben terjedve az olasz műveltség, elannyira, hogy még a népnél is mindennapiak valának a műveltségnek mindazon eszközei, a mellyekkel az olasz műveltség azon időben rendelkezik vala, — lám Mátyás királyt gyerek korában dajkái a Rollandó óriásról való mesékkal mulatatták, elképzelhetjük, mennyire ellehetett az több másokkal együtt terjedve hazánkban a nép között, — mamár ez szinte mind kiveszett, — egyedül a név maradt fenn Loránt alakban, — hazánk független államéletének megszűntével sikerült a szomszéd népeknek elhitetni honosinkkal, hogy ők sokkal műveltebbek semmint a magyarság, — s beteljesedék rajtunk e fac me talem talis ero, pedig az olasz műveltséggel kivált azon korban bármely más szomszéd nép műveltsége nem versenyezhetett, következőleg ősünk sem valának műveletlenebb, a kik e kutforrásból meríthettek, mint más népek, a kiknek az talán még kevésbé vala hozzáférhető semmint nekik.

A mit e fejezetnek végén a szerző a Mátyás király

választására vonatkozólag említ, az általa illy czim alatt „De incognitis“ írott könyvet, erre nézve sajnosan kell megjegyeznem, hogy e könyv eddigelő még elő nem került, s így valószínűleg ez is elveszett.

Mátyásunknak Modrusi püspök s pápai követi esetének a XIII. fejezetbeni leírása a magyar jellemnek szép és kedves képe, de egyszersmind a nagy király nagy lelkének fényes bizonyága. Mily nagyszerű jelenet! hisz a püspök, e ravasz ember a maga szembesíttetését ép oly lehetetlennek tartja vala, — a milly kevés példái fordulnak elő ennek az összes világtörténelemben, uralkodóknál. Mennyi bölcsesség midőn az álnok képmutatást megnyitja, egyszersmind alattvalói szívét is megnyeri; az ily tettek meghódítják az ellenséget is.

A XIV. fejezet Mátyás király életéből egy epizodot ad elő, Holubár német lovaggal és híres kopja vívóvali viadalát, — az ország némely vidékein még maig is emlegetik Holubár vitézt, a nélkül azonban hogy a történetről a nép ma már valamit tudna, mindazáltal azt bajos volna állítani, hogy ezen név is nem talán épen Galeottóból származott át a néphez.

Mi magát a történetet illeti mennyi anyagot szolgáltat az az elmélkedésre. Bizonyára senki sem helyeselheti Mátyásnak e tettét, mert uralkodónak, a kinek életétől milliók üdve, egy nagy eszmének, a kereszténységnek védelme, egy egész országnak egyedül tőle feltételezett fenmaradása függött, életét ily meggondolatlanul kockáztatni nem szabad, — így ítél a hideg ész, de ha más részről elgondoljuk, hogy egy ily tett, egy oly nagyságos jelenet, a minő egy hatalmas királynak kora

leghiresb vívójávali viadala az ország fővárosában, az egész ország közönségének szemei láttára, s azoktól mégcsak nem is gyanítva, miután azt szerencsés eredmény koronázta, mennyire emeli vala Mátyásunkat tekintélyét az egész haza közönségének szemében, akaratlanul is szívünk győz az ész bírálata felett, s szívesen megbocsátjuk a nagy király e tettét is, ugyanis minő ügyességnek s mennyi önmagához való bizodalomnak kelle annak lenni, a melly Mátyásunknál a fennebbi tekinteteket legyőzte vala, — olly nagynak kelle annak lenni, hogy az nem is láttatja vala vele a veszélyt, melyben élete forgott. És elvégre is még most is, midőn már csak emlékezete él ezen valóban nagy férfinak, mily jól esik vissza emlékeznünk, s tudnunk hiteles forrásból, hogy ez valósággal megtörtént. Milly megható jelenet már csak az is, ha az uralkodó jól megüli a lovat, s például a katonaság felett lóháton tart szemlét! pedig mi ez egy ilyféle viadalhoz. A magyar jellemnek egyik fővonása ugyanis a bátorság, nehéz helyzetekben a lélekjelenlét, veszélyben rettenthetetlenség, egyszóval az erély, ezek máig főismertető jelei nemcsak huszárainknak, hanem minden magyar harczosnak a csatatéren, s mindazok a kik ilyenek, hasonlók a legnagyobb magyar királyhoz, — különben ugyanezen jellemvonás közös vala valamennyi nemzeti fejedelmeinkkel az elsőtől a legutolsóig, a ki mint tudjuk, ifju és szerencsétlen, de mint ilyen a csatatéren hulla el.

Ezen mind Mátyásunknak, mind általában nemzeti fejedelmeinknek sajátja, s a nemzeti jellemhez tartozó vonása a bátorság, rettenthetetlenség, lovagiasságra nézve

leginkább hasonlít a magyar a lengyelhez és francziához — s minő különös játéka a sorsnak, Mátyásunknak piazsa egyik a franczia hadépület belsejét disziti, — legyenek igazságosak s ismerjük el, hogy az méltóbb helyet nem ékesíthetne, ha hazánkban lett volna, már rég eltűnik, megsemmisül vala eddig az idő viharaiban, most némileg emlékeztet ama nagy római, africai Scipio e mondatára *ingrata patria nec ossa quidem habebis*, vagy is itt *nec scutum quidem*. — Jó helyen van az a francziák-nál, s ne feledjük azt is hogy ha a magyarnak méltó büszkesége huszárjaink vagynak, az nagy részben a franczia nemzet érdeme, ugyanis a szatmári békekötés után hazánkból Franciaországba menekült Bercsényi állita ott egy huszár csapatot, s egész Franciaországot eltölté azok vitézségének győzhetetlenségének hirnevével*), — a franczia a személyes bátorságot becsüli, és méltányolni tudja, s az óta Franciaországnak folyvást vagynak huszárjai, — azt pedig tudjuk hogy Európának egyik államában sem mernek valamit jónak, használhatónak elismerni, míg a franczia avagy angol azt meg nem próbálta, s jónak, alkalmasnak nem találta, s ha ezen esemény közbe nem jön, a mi huszárjaink meglehet ép úgy eltűntek volna a földszínéről, a mint eltűnt a régi talpas és hajdu nevet viselt magyar gyalogság**).

Az ezen fejezet végén találtató s szent szeverini Robertnek és fiainak hosszadalmas dicséretét tárgyzó

*) Lásd, Aubert: *La Politique vermeux* — — a Nancy 1762 kis 8 r. az ajánló levélben Bercsényi életírását.

**) De la Porte (M. l'Abbé) *Le Voyageur françois etc.* A Paris 1777. pag. 145.

részletet, mint a magyar történelemhez nem-tartozót, egészen kihagyám.

A következő XV-dik fejezetbeli elbeszélés a dolog kivihetetlenségében találja magyarázatát.

A XVI fejezet mindössze is egy tréfás szójáratát közli Mátyásnak, a mi azonban szinte bir némi érdekkal, ha már semmi egyébbért nem, csak azért is, hogy ebből megtudhatjuk, hogy király létére is tudta, millyen izü a melegített étel, — azt felesleges emlitenem, hogy a kien-gesztelődött barátságról számtalan alkalma volt itéletet mondani, — valamint a nyájas olvasó szinte meghiheti, hogy a bajuszos és bajusztalan nők megítélése körül is bő szakismerettel birt, — ámbár az utóbbi nézete Mátyásnak előítéleten alapszik, s valóban a máikor e tekintetben egészen ellenkezőleg ítél, s a bajuszos nőknek szinte megvannak a magok kedvelői, épen úgy mint a bajusztalanoknak.

A következő XVII. fejezet sok megjegyezni valót nyújt:

Bizvást föltehetjük Mátyás királyról, a ki már gyermekkorában Európa legnevezeteseb diplomatáival érintkezésben volt, s a közben nagynevü atyjának az országos ügyek elintézésében már ekkor segítségére volt, későbbben a művelt külföldöt is beutazta, bárki másnál jobban ismerte minden szokásaival együtt, hogy az evőeszközökkel tudott volna másképen is bánni, s ha külföldieskedni akart volna, semmi nehézséggel nem jár vala a külföldön a művelt osztályokban divatozó szokásokat udvarában, s regis ad exemplum az egész országban meghonositania, de oly nagy vala a hazai szokások iránti tisztelete, a mint

ezt a XXIV. fejezetben Mátyásnak saját szavaiból is látni fogjuk, hogy azokat, a kik a Mátyás király udvarabeli vendégségeket e leírásból nem tudják magoknak képzelni, egyenesen Arany János remek költeményére utasítom, melynek címe „Családi kör“, s melynek 8-dik szakába e sorok olvashatók.

Nem késik azonban a jó háziasszony
 Illő hogy urának enni valót hozzon
 Kiteszi középre a nagy asztalszéket
 Arra tálalja fel az egyszerű étket

s a ki egy ily étkezést látott, meggyőződhetik mindenki hogy az étkezés Mátyás király palotáiban egészen azon módon történt a mint ez a magyar népnél mai napig divatozik hazánk legmagyarabb vidékein.

Már hogy a Mátyás király udvarában vendégeskedett főurak között nem egy volt a ki magát eltisztátalantotta az étellel, azt könnyen felfoghatni, s hogy e bajban Galeottinak is nagy mértékben kell vala lennie, szinte nagyon valószínű. Mátyás király azonban itt sem feledkezék meg soha királyi méltóságáról, s épen úgy nem keveri vala el öltözetét az étellel, a mint nem szokta a magyar nép az ételt elcsepegtetni, midőn azt a meg lehetőségen távol álló asztalszékről a közös tálból akár kanállal ajkaihoz viszi, akár késsel s ujjaival a kenyérre teszi.

Vegyük itt még észre azt is, hogy Mátyás király egyike vala a világon valaha élt legfüggetlenebb gondolkozású férfiaknak, a ki a régi világ nagy embereinek műveit nem azért olvasgatja vala, hogy mint nem egy udvarabeli tudóssa ilyennek tartassék, hanem, hogy abból magának hasznot hajtson, s a minek egyszer czélsze-

rüségéről meggyőződött, azt szerette azonnal létesíteni is, láttuk ezt hadseregénél, melynél ezen oknál fogva az akkori Európa tökéletesbet nem csak nem ismert, de még nem is látott. Így említi Galeotti hogy asztalánál az ételek római szokás szerint adattak fel, mindenik külön mártalékkal valamint a vendégségnél divatozott hegedősi énekek is egyeznek a rómaiak szokásaival, ámbár ezeknek hazai gyakorlata a legnagyobb régiségbe egész az Attila hun király idejeig nyulik fel, s így tisztán magyar ősi szokás. A XXX. fejezetben ismét egy római szokással találkozunk a gőzfürdőknek vendégségeknél használatával, szóval, — Mátyás király nagy s talán tulságos tisztelője vala a rómaiaknak, de tartozunk azon igazságszolgáltatással e nagy szellemnek, hogy azokat a hazai szokásokkal megtudta s akarta egyeztetni, — hogy mily nagy fontosságu pedig a hazai szokásokhoz való ragaszkodás, megítélhetjük abból, hogy minden európai nagy nemzeteknek önálló, s eredetökre nézve a nép erkölcsére visszavezethető szokásaik vagynak, a melyek talán az egyetlen a divatnak alávetett öltözködést kivéve mindeniknél mindenben más más, mindenik büszke a magáéra, s azt nem csak idétlenségekért sőt nagy okokra sem örömet cserélné fel, s bizonyára ha hazánk a szomszéd nemzetek befolyásától szabadon s önállóan fejlődhetik vala — a magyarnak szinte nem hiányzik önálló, s minden más nemzetekétől különböző nemzeti műveltsége s egészen eredeti saját szokásai, melyek azonban a fővárost kivéve a vidéken maig is épségben fenállanak, de a fővárosban annak majd semmi jeleivel nem találkozunk, s fájdalom még csak a kedv is hiányzik azokhoz, sőt még

a vidékről ide került tősgyökeres magyarság is a korral vél haladni, midőn belső házi életében az itteni szokásokat magára szedi, ugyanis a VI. fejezetből láthattuk azt is, hogy Galeotti a magyar korcsmáknak azon önálló szokását említi, mely szerint az, a mit a vendégeknek feladnak, közös szokott közöttök lenni, a mi az országos s e fejezetben leírt, a magyar népnél maig is fenálló közös étkezési móddal tökéletesen össze vág, — már a műveltség előhaladtával ezen primitív és nem egészen czélszerű vendégeskedési modornak bizonyosan át kellett volna alakulnia, de hogy abból nem a pesti német szabásu vendégfogadók nőtték volna ki magokat, hanem valami egészen sajátos s a magyar szokásoknak megfelelő, bizonyosnak látszik előttem, ha meggondolom, hogy a vendégfogadók, és ételek egészen mások Francziában, Angolban, Olaszban, Németben, most azonban be kell elégednünk azzal, a mit a német korcsmáros nyújt, — a magyart szeretik indolentiával vádolni, — de kérdem lehet-e már nagyobb indolentia mint az ide máshonnan bevándorolt a pesti fogadósoké, a kik még maig sem vettek magoknak annyi fáradságot, hogy az ételeknek neveit étlapjaikon úgy neveznék meg a mint azokat a nép országszerte nevezi, azt nem is emlitem, hogy a vidéki magyar ember Pesten még drága pénzért sem ehetik egy kanál magyarosan főzött ételt.

A Gábor barát püspökségére vonatkozólag észrevételeimet immár a XI. fejezetben közlém.

A XIX. fejezetbeli tette Mátyásnak méltó egy Nagy Sándorhoz, s őt hozzá hasonlónak teszi.

A XX. fejezetben említett különössége Mátyásnak,

miszerint a csatazaj közepette nyugodtan tud vala aludni, a legcsekélyebb nesz és susogásra felébrede, teljes hitelt érdemel, s magam is ismerék illy természetű embert.

Hogy Mátyás az alacsony hizelgést nem szeretete, azt jellemének egész összegéből következtethetjük, ugyanerre vonatkozólag a XXI. és XXIII. fejezet Mátyásnak saját indokolt nézeteit adja elő.

A XXII. fejezet megérdemli hogy ennél kissé megállapodjunk.

Ha a magyarországi nép valamely születésétől fogva megjegyzett embert lát, akaratlanul is következtetni akar annak külső hibájáról belső jellemére is, — s rendesen ha valamely hibás tettet észreveszi, nem mulasztja el észrevenni „nem hiába jegyezte azt meg az Isten,“ ha sánta hogy az ördögök között is a sánta a leggonosz, a veres haját is ily jegynek tartja, s másoknál ravaszbnak hiszi, már akár van annak alapja akár nincs, hogy a test minémiségének a lélekre befolyása van, mint ezt Mátyás király az akkori orvosi tekintélyek után hiszi vala, akár előítélet, az bizonyos, hogy ezt nem csak Mátyás, hanem utánna még maig is az egész magyar nép hiszi.

Tény más részről az is, hogy nagy királyok birnak azon tulajdonsággal azon népre, melyen uralkodnak egész szellemöket, erényeikkel hibáikkal együtt annyira rányomniok, hogy az századokon keresztül ugyanaz marad, a mivé őket egy illy nagy szellem tette vala, így Oroszország Nagy Péter Oroszországa, így Poroszhon Nagy Frigyes Poroszsországa, így Angolország Erzsébet királyné Angolorzága, így kívánjunk magunknak szeren-

csét hozzá, hogy a történelem bizonyítása szerint Magyarország annyi balszerencse, s olly sok viszály után sem szűnt meg Mátyás király Magyarországa lenni, est Deus in nobis.

A XXIV. fejezet Mátyás királyt mint a hazai szokásoknak hódoló, s azokat a maga háznépe körében kedélyesen fentartó férfit ismerteti, itt a nagy királylyal mint egyszerű szeretetreméltó, de a mellett királyhoz illő bőkezűségű embert tanuljuk tisztelni, — a mi közben azonban a Mátyásnak szüntelen nyomában lévő Galeotti legjobban találja vala magát, — az egész fejezet a Mátyás király udvarbéli újévnék valóban kedves képe.

A XXV. fejezetben Beatrix királynővel ismerkedünk meg közelebbről, a ki rendkívüli szépségén kívül azon kornak szokása szerint kitűnő jártassággal birt a régi classicusok műveiben, — tudnunk kell ugyanis hogy a tudományok újjászületése ezen korra esik, s a körül a nőnemek csak nem annyi érdeme van mint a férfiaknak, kivált Olaszthonban, hol nem hiányoztak volt esetek, hogy nők philosophiai catedrákat láttak el, s előadásaik világszerte híresek valának, — s ezen irány annyira elterjede, hogy elvégre azon korban vitatni kezdik vala, — melyik a tökélyesb a férfi avagy a nőnem? Egyébiránt a tanulmány inkább az emlékező, semmint az ítélő tehetség kiűvelésére szorítkozik vala.*)

A következő fejezetből meggyőződhetünk hogy Mátyás valóban szilárd tudományosságú s a földiratban is kitűnő jártassággal bíró férfi vala, — pedig tudnunk kell,

*) Láss ily című műnek *Essaie d'une traité sur les caracteres, les moeurs et l'esprit des femmes* pag.

hogy ezen tudományosság legnagyobbbrészt öntanulás eredménye, s talán épen ezen körülménynél fogva vala az olly gyümölcsöző, — annyi előnye van az öntanulásnak a mástól tanulás felett. Legtöbb ifjaink ettől azért riadnak vissza, mert ha nehézségekkel találkoznak, s azokat magoknak azonnal megfejteni nem tudják, kétségbe esnek a lehető további siker felett, pedig ez nagy tévedés, — ezeket mindig keresztül kell ugrani, s tovább menni mindig tovább-tovább, — s tapasztalandják, hogy a később tanultakban az előbbieknak kulcsát okvetetlen megtalálják, — s az így megtanultat nem is egy könnyen felejtik el, — fárasztóbb tanulmányoknál megtörténik néha, hogy ha az elme egyszerre tulterheltek, darab időre fogékonytalanná válik, — ezt azonban ki lehet kerülni az által, hogy kivonatokat csinálunk, vagy pedig az idegen nyelven létezöt magunk nyelvére fordítjuk, — e két eszköz által az elmét igen biztosan meglehet óvni a szétszóródás ellen, ugyanis lehetetlen akár kivonatot csinálni, akár valamit lefordítani a nélkül, hogy azt tökéletesen ne értsük, a mit pedig értünk, ugyanazt tudjuk is. Szolgáljon ez buzdításul ifjainknak! igyekezzék mindenik hasonló lenni Mátyás királyhoz! lám ő király volt, s még is holtig tanult, s mint fennebb kimutatám vala, hasznát is vevé.

A XVI. fejezetben említök hogy Mátyás király ha egyszer valakire megneheztelt nem egy könnyen engesztelődék vala ki, legalább addig nem, mig az a ki ellene vétett, s neheztelését magára vonta vala, vagy büntetését el nem vette, vagy azt irányában tanusított igazi ragaszkodás, jeles tettek, s más érdemek által vele el nem feled-

tette, már a büntetések szabásában mindenkinek állásához képest járt vala el, de az mindig szigoru volt, így a borbélyának orrát száját vágatá le azért, mert ez Arragoni bibornok cselédei köntösének farkát csufságból észrevétlenül levágá, s így magát a bibornokot is nevetségessé tévé, s elég gondatlan vala azt magának a királynak, azon hiedelemben hogy őt megnevetteti maga kivalani,*) — így saját nagybátyjának Szilágyi Mihálynak sem irgalmazta, s ennek is el kell vala venni büntetését, Janus Pannoniusnak a kegyvesztés életébe kerüle, a lengyel királynak mint a IV. fejezetben elő van adva, kölcsönért kölcsönbe, — a jelen fejezetben egy oly esetet ír le Galeotti, a hol Mátyás király az iránta az által tanusított ragaszkodást, miszerint a kegyvesztett két Vitéz Jánosnak, egyiknek esztergami érseknek, a másiknak pedig pécsi püspöknek rokona s ezen oknál fogva a király előtt szinte gyanus hasonnevű Vitéz János Rómában tartózkodása alatt Galeottinak, a ki ott eretnekséggel vádoltatva életveszélyben forog vala, nevezetes szolgálatot tett, — valóban királyilag az által jutalmazá, hogy őt Francziaországba követül küldé s szerémi püspökké is kinevezte. A mit a termő arany vesszőcskékről említ a szerző, az a valóságon alapszik, egyébiránt ez nem csak a Szerémségen, hanem másutt is előfordul, s a bányászok ezen jelből közzel lévő aranybányának rejlésére szoktak következtetni, egyik jó emberemtől hallám, hogy nem régebben Heves vármegyének Maczonka helysége közelében a leírt aranyvesszőcskékhöz mindenben hasonló arany-

*) De la Houssie Amelot: *Memoirs historiques, politiques, critiques et litteraires* — tome II. pag. 162.

darabkákat találtak, nem ugyan két könyöknyi hosszúságukat, hanem 5—6 hüvelyknyi vesszőcskéket.

E fejezetben azon különösséggel is találkozunk, hogy Galeotti mintha más beszélné el ezen vele történt esetet magáról harmadik személyben. beszél, s szépen megdicsérgeti magát, — ne ütközzünk meg rajta, szokása az a tudósoknak, hogyha mások nem dicsérik meg őket magok teszik azt a közmondás szerint: magad uram ha nincs szolgád, egyéb iránt elnézve e férfinak azon valódi érdemétől, hogy Mátyás király életére vonatkozólag e művecskében oly adatokat hagyott vala hátra, melyeket máshonnan alig merithetnénk, — vegyük figyelembe hogy őt Mátyás király állandóan kedvelte mind ragaszkodásért, mind pedig azon derült perczekért, melyeket a nagy királynak, folyvást szerez vala, — ne lássuk meg hibáit, önméltóságáról megfélemedező bohóczi tréfáit, ha a nagy király akár önmaga akár a neki oly igen kedves Beatrix királynő kedvéért gyönyörködött bennök, nekünk nem állhat jogunkban afelett nem tetszésünket nyilvánítanunk, — azért nem is fogjuk őt Badenbe sem kísérni, a hova azért jött Olaszországból, hogy jegyben járó leányai számára kiházásitást kérjen, mert a másik ok, hogy a király dicsőségében gyönyörködhessék, alig ha elegendő lesz vala őt ezen ut megtételére határozni.

Ugyancsak a XXVIII. fejezetben Galeotti nyelvészkedik is egy kicsit, már hisz a mi az ő nézeteit a magyar nyelvre vonatkozólag illeti, ezek a mily felületesek, ép oly keveset is érnek, azomban ha meggondoljuk, hogy Galeotti János Pannoniusnak (a fájdalom elvesztett) első magyar nyelvtan nagytudományu szerzőjének

Olaszthonban tanuló társa és később is személy szerinti barátja volt; — talán nem csalódunk, ha úgy következtünk, hogy ő azokat a miket itt a magyar nyelvre vonatkozólag előad, egyenesen Janus Pannoniustól hallotta, a miből aztán azt is láthatjuk, hogy Janus Pannonius sőt mások is a magyar helyesírás megállapításával már ez időben tűzöttesen foglalkoztak vala, innen vehette Galeotti is a maga észrevételeit a magyar helyesírásra nézve. A mi azon észrevételét illeti hogy a magyar nyelvnek az országok neveire külön szavai nincsenek, hanem összetett szavak használatnak, bár ezt a nyelvtökéletlenségének állítani merő tévedés, mindazáltal nem egy nyelvemlék és 16-ik századbeli könyvben találhatunk az ország legtisztább magyarságu vidékein maig is fenlétező szokással egészen egyező ilyféle kifejezéseket, „megyek Lengyelbe,“ — az „ország“ szót pedig elhagyják, hogy régi ős kifejezés az bizonyos, hanem némelykor, kétértelműséget okoz ámbár ritkán, — de ezen lehetne segíteni, ha irányilag megállapítatik, hogy ott a hol valamely országról van szó, ott az illető ország neve egyszer egészen s az „ország“ szó hozzá tevésével továbbad pedig a hosszadalmas „ország“ szó elhagyásával említessék, — mert én azzal tartok, hogy míg valaminek van és az nem telyesen haszonvehetetlen, már csak azért is tartsuk meg, mert édes mienk s nem nagy eszélyességre mutat meztelenségeinket székségnélkül kitárni, vagy épen a testünket jól takaró ruhát csupán azért eldobni, mert megszűnt divatos lenni. Az emberi természetben fekszik, hogy a multakon örömet elmereng, s mindenki igyekszik magának arról lehető tökéletes képet alkotni, már hogy ez való is legyen egy-

szersmind azt okosan kívánni sem lehet, mert a hány ember annyi a felfogás oly különböző a képzelőtehetség.

Olvasóim között nem egy lesz kétségkívül a kit érdekelni fog hogy milyen lehetett Magyarhonban a catholicus vallás állapota a multban, s valyon olyan volt-e az azon időben minden részleteiben mint ma? a mi a lényegét illeti az tökéletesen ugyanaz volt a mi ma, — érdekes a XI-ik fejezetben látnunk, hogy midőn Mátyás király az azon időben világ szerte megtárgult egyházi fegyelem, és a papság erkölcstelensége ellen kikel, a hét fő bűnököt sorba rájuk alkalmazza, — ugyanazon módon a mint ezt a catholicus egyház maig is tanítja, ugyancsak azon fejezetből összevetve a XXIX-a XXX-al azt láthatjuk hogy ha a catholicus elerus ma is hatalmas még, régenten még inkább az vala, a magyar mint keleti nép a fényűzést mindenkor szereti vala, s ha és a hol alkalma volt azt kifejtetni, nem is mulasztá el azt soha, hol tehetne volna azt nagyobb mértékben mint épen az egyházban, — azon egy néhány szent egyház, mely még a multból itt őtt fennmaradt bizonyóságot tesz ezen állításról, pedig hány remekmű veszett el! hányat lehet lesz vala még a mult század derekán is az enyészettől megmenteni, történetíróink a székesfejérvári szentegyházat a királyi temetkezés helyet nagyszerűség és fényre nézve világhirűnek írják, a miről az épen folyamatban lévő ásatásokból még inkább megfogunk győződhetni — hogy Budán ily nagyobb szerű mű nem létesült, az annak tulajdonítandó, hogy Buda csak később lön az ország fővárosává, de azért Bonfin fenntartotta annak emlékezetét, hogy a Mátyás király egyházi zenekara oly nagyszerű vala, hogy talán

a romait kivéve, széles e világon sem volt hozzá hasonló, így Galeotti is nem győzi bámulni az esztergami székes-egyház disztét, fényét, s akár az egyházi ruhák, akár az egyházi edények gazdag pömpáját. — Elképzelhetjük magunknak minő lehetett egy isteni tisztelet, midőn azt Mátyásnak, udvarának, az ország főurainak jelenlétében az esztergami érsek tartotta vala.

Hogy pedig erről helyes képzetet szerezhessünk magunknak, gondoljuk meg, hogy akkor a magyar nemzet s annak főnemessége is tiszta szűz szeplőtlen magyar vér vala, — s annak természeti, egyéni tulajdonságai erényeivel és hibáival együtt lényegesen mások valának, mint a máinak, melly 3 századon át tetemes vérkeverésen ment vala át, — a Mátyás király udvarbeli nemességet nem is annyira ezen családok képezik vala, hanem azok, melyek az ország különböző részeiben, de főleg Erdélyben s a szomszédos megyékben tömegesen együtt élve, s így egymást a megélhetésben akadályozva, ma már a véginséggel küzdve, birtokaikat a rajtok elődö zsidóságnak átengedni kénytelenülve, ugyszóllván kivesző félben vagynak, — ez vala hajdan a nemzet színe, érezte ezt a nagy Széchényi, szerette őket s örömet segített volna rajtok.

A magyar természeténél fogva vallásos, a hol nem az, az azért van, mert vallása elveiben nem bir elegendő jártassággal, korántsem felvilágosodás az, hanem a vallás elveinek feledékenységre ment, vagy épen teljesen hiányzó ismerete.

Képzeljünk már most magunknak egy Mátyáskorabeli isteni szolgálatot, — s a király példájára annyi

büszke térdet meghajlani! képzeljük el a királynak, és a királynénak udvarát egyházba menet, és kijövetel közben! mennyi fenség!

Mi magát a catholika egyházat illeti, tudjuk, hogy az még a pápától is függetlenebb vala, mint bármely más egyház, a francziát kivéve, Európában, — de mind a mellett is a magyarországi nép vallásosb vala, mint bármely más Európában a papság erkölcei is a nagy király figyelmét ki nem került egyes eseteket kivéve a magasb főpapságnál, tisztábbak semmint a többi Európában, a mit itt a törökökkel való szünetnélküli ugyszólván keresztes háboruk csak fokoztak, — s valóban Mátyás király a magyar nemzetiségre nézve kivált a főrendüeknél, olly hatalmas tényező a II. József idejében eltörölt s eléggé soha meg nem siratható Pálosok budai szerzetében a hányszor megjelent mindannyiszor a legnagyobb megalégedéssel távozott, s nem is mulasztotta el magas megalégedését mások követendő példájaul is nyilvánítani.

A vizkeresztkori beszentelése a házaknak még a mi emlékezetünkre is szokás vala Magyarhonban nem csak a görög vallásuaknál, hol ez máig is divatozik, hanem a magyar catholikusoknál is, — a primitív állapotu rudakra tűzött keresztet azonban helységekben diszes magas kő avagy fakeresztet válták fel, — de Galeotti után ítélve ezen szokás Olaszországban legalább akkor nem divatozék, — van még egy másik különböztető jele is a magyar catholikusságnak, miszerint ugyszólván kizárólag a nagyobb s ünnepélyesb keresztvetést alkalmazza ajtatosságaiban, a mi a görög keresztvetésre em-

lékeztet a mennyiben az apró kereszttetés ezeknél sincsen szokásban.

Szépen jellemzi e fejezet Mátyás királynak a vizkereszti egyházi látogatás alkalmával tanusított vallásosan tréfás kedélyességét, melylyel a jelenvolt nőtlen főurakat férfiui rendeltetésökre valódi nép királyhoz illő atyai gyöngédséggel figyelmezteti, valamint azon meglelégedést melynek valószínűen a reá nézve annyira terhes özvegyiség után bekövetkezett második házasságakor új házasság létrejötté örvendett, — s melyhez hasonlóan másokat is oly örömet részesített volna, mintha csak ezt mondotta volna nekik: tegyetek úgy mint én, mert a férfiui méltóságot csak akkor érzi ember egész teljességében, ha megnősülvén, rendeltetését elérte. Valjon akkor is büne lett volna a magyarnak a rideg nőtlenség!

A XXX. fejezetben előforduló gőzfűtésre vonatkozólag a következő felvilágosítást kell adnom:

Tudjuk hogy a gőzfürdők használata nem az ujkor felfedezése, hanem a legnagyobb régiségre vezethető vissza, úgyhogy felfedezésének idejét meg se határozhatni.

Latinul e fürdőket laconicomoknak hívják a görög lacedemoni néptől, kiknél ezeknek használata általános vala, s a kiktől a rómaiakhoz is elterjede, — egyébiránt a gőzfürdők használatát, mind a törököknél, mind a tatároknál, mind az oroszoknál nagy divatban lenni látjuk, s így nagyonis valószínű hogy a gőzfürdők a görögökhöz, s ezektől a rómaiakhoz keletről származtak át, s még valószínűbb, hogy őseink annak használatát (mert Galcotti idejében általánosan elvala az szoba fűtésre a főuri osztálynál terjedve) nem itt tanulták, hanem kelet-

ről hozták magokkal, — használata is különbözött attól a melyet a többi népeknél találunk, ugyanis míg azok pusztán csak fürdéshez használák, nálunk az a szobák melegítésére lön felhasználva, — a mit előbb megkellett szokni, hogy ember magát benné kényelmesen érezze. Ha ennek divatát csak a királyi udvarban találunk, könnyen Mátyás királynak tulajdoníthatnók ennek a rómaiak példáján lett behozatalát, mint sok más egyebet, — de Galeotti a gőzfűtést nem csak az esztergami érseki udvarban, hol ezen elbeszélés tárgya folyik, hanem mint általánosan divatozó s a más országbeli használattól eltérő szokást említi, — a mi elég jele annak, hogy ezen szokást őseink egyenesen keletről hozák még magokkal, a miből meg az tűnik ki, hogy honfoglaló őseink korántsem voltak oly barbárok és minden civilizatio nélkül szükkölködők, mint ezt rosszakaróink buta elfogultságukban kürtölgetni szeretik. Szokás némely magyar vidékeken a jól befűtött meleg szobákat maig is bányákhoz hasonlítani, — meg lehet hogy őseink az ily gőzzel fűtött szobákat nevezgetik vala bányáknak, — a mely szót sokan a latin balneumtól származtatják, de ha így van is a dolog még a név semmit sem bizonyít a mellett, hogy a gőzfürdők használata nem ősrégi magyarszokás, mert hány tárgynak elnevezésére vettünk fel latin szavakat, a melyekre régente alkalmas szavaink valának. Ma már ezen őseink magyar kényelmi eszközt is csak mint idegent, s az állítólagos civilizatio vívmányát ismerjük.

A XXXI. fejezetben a nagyműveltségű Báthori Miklós püspök erényeit dicsőíti s megismertet vele mind a királyi udvarban, mind saját palotájában. Ifjabb ha-

zánkfiai sokat tanulhatnak e fejezetből, ha meggondolják, hogy a Báthori nemzetségben a hadi erényeken kívül a tudományos műveltség, s a korral lépést tartó haladás volt az a mi ezen családot a fénynek, s tekintélynek azon magas fokára juttatá el, melly tetőpontját Báthori István Lengyelországnak a lengyelektől máig is siratott nagy királyában érte el, míg nem egy főuri család, melly a korral s műveltséggel haladni vagy nem akart, vagy nem tudott, véginségre jutott, el annyira, hogy némely gatyás avagy bocskoros nemes emberről, ha a kezeik között levő s eredetüket kétségtelenül igazoló oklevelekből tisztán nem látnók, el se hinnők, hogy őseik nemzeti nagy emlékü királyaink közvetlen közeléből való hatalmas főurak, főispánok, püspökök valának, szóval oly ősökkel dicsekedhetnek, a minőkkel nem egy mai születés szerinti főur nem büszkélkedhetik. — A mai világ is számtalan példákat mutathat fel arra, hogy akár erkölcsi akár anyagi sülyedés ellen nincs biztosb óvszer jó nevelés, tiszta erkölcsök, és alapos tudományosságnál.

Az utolsó fejezetben a Mátyás király kincstartójával, győri püspök Dóczi Orbánnal ismerkedünk meg, s egy újabb adatot birunk benne arra nézve, hogy mennyire megtudta vala választani Mátyás király a maga emberét egy oly nagy fontosságú ügyben, a minőnek az ország főkincstartói tisztsége méltán tartathatik, de Orbán püspökben a tös gyökeres, mind a mellett nagy tudományu és magas műveltségü magyar emberrel is találkoztunk, — a kihez hasonló egészen, s mindenben magyar szabásu, szokásu, erkölcsü magasb állásu embereket ma már csak itt ott elvétve, s ezek között is a legkitünőbb-

beket, a magyar cath. clerusban találjuk, ezért óhajtanám én abban a magyar főrendet is számosabban képviselve látni, be sok minden másképp volna ma hazánkban, kivált tudományos tekintetben, ha a főnemesség az egyházi méltóságokhoz való az előtti csaknem kizárólagos jogát ki nem engedi kezeiből: azonban Istennek hála nem vezett ki még ezeknek sem egészen a fajtájok, — s hogy az ifjabb nemzedéknek némileg fogalmát szolgáltassam annak, hogy milyennek képzelek én egy testestül lelkestől magyar főpapot, megnevezek néhányat, a közelebbi multból és jelenünkben, — ilyenek valának még emlékezetünkre is gr. Eszterházy Károly, egri püspök, a nagyszerű áldozataitól, melyekkel nevét halhatatlanítá, — elnézve a nemesb értelemben vett magyar szokásoknak s erkölcsöknek a legcsekélyebb részletekig egész életén át hűséges öre, s megtartója, ilyen a jelenleg is élő lelkes egri érsek most említettem elődének oly méltó utóda B. Bartakovics Béla ur ő mlga — ilyen vala pécsi püspök B. Négyesi Szepessy Ignác, s előde Király József püspök, ilyen vala a catholikus magyar embernek ugyszóllván előképe boldogult szatmári püspök Ham János, ilyen a hazaszerte ezernyi okra nézve mindnyájunknak öröme s honfiui kegyeletünk kiváló tárgya Lonovics érsek ő exc.-ja s kit legelől kell vala említnem a nevét az utókornak már is átadott jelenleg is élő lelkes főpásztora a magyar cath. anyaszentegyháznak esztergami bibornok érsek nagykéri Szitovszky János, a Pázmány Péterek, Szelepcsényik, s több más halhatatlan neveknek oly méltó utóda s fentartója.

Sajtó-hibák.

25.	lap	utolsó	sor	kezdé	helyett	kezde
29.	„	5.	„	király	„	királyé
30.	„	12.	„	vezette	„	vetette
31.	„	7.	„	el	„	ne

FELAJÁNLAS.

Rég szándékozom fenséges Herczeg a te neveddel valamit szerezni, a miből megérthesd mennyire hű indulattal s odaadással viseltetik Galeotti mind felséges uratyád mind tenmagad iránt. Midőn tehát a felett tünődném, hogy mi volna a te gyermeki korodhoz leginkább méltó, s legalkalmasb téged az erény gyakorlatára serkenteni, eszembe jutának királyi atyádnak némely kitünő, bölcs és vidám ötletei és cselekedetei, úgy vélem tehát hogy ezeknek megírása gyenge korodat tekintve, czéломra legalkalmasb fogna lenni. Mert az atyák és ősöknek honi példái oly nagy hatással vagynak a gyermekekre, s az erények gyakorlatára annyira felsekcentik, hogy ha egyszer az ily honi példákat magokba szívták, a megillettebb korban bűnnek tartanák szülőiknek erkölceitől eltérni, el annyira, hogy a legterhesb és legbajosabb ügyekkel is biztonbátran szembe szállanak. Jól tudá ezt a költő Virgil a ki Aeneas által ennek fiához e szavakat intézteti: *Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles et pater Aeneas et avunculus excitas Hector*, vagyis magyarul: Férfjui bátorság, s az erények ősi nemére Hector nagy bátyád s a magam példája taníthat. — Mindazt pedig a mit e könyvbe ígtattam nagyobb részt saját

szemeimmel láttam, vagy füleimmel hallottam. Ugyanis én felséges Mátyás királynak örökös kísérője és vendége valék, a mint ezt tenmagad legjobban tudod. Hogy pedig mennyi haszonnal jár oly dolgokat megírni, melyeket közvetlen attól láttunk és hallottunk, a ki azokat véghez vitte vala; könnyen felfoghatja a ki a régiak könyveit átfutja, kiváltképen Liviust. — Mert az oly történetírók a kik csak a másoktól, nem pedig önmagok által látottakat és hallottakat írják meg, némelykor annyira különböznek, hogy az olvasót bizonytalanságban hagyják. Innen Liviusnak az igazság kiderítése végetti oly gyakori küszködése. Ám e kis terjedelmű műbe csak olyak vagy-nak felvéve, a melyek bizonyosak, s kétségbe nem von-hatók, a mi hogy mily hordásu, minden józan felfogásu átlátandja. Nemde hogy képzeletünket sokkal inkább felgyujtaná a Scipio szépségét magasztaló Livius, ha-hogy azon szép hosszú hajzatot s méltóságos testalkatot, melyet annyira kiemel nem csak olvassa, hanem szemeivel látja vala. Ki olvasta valaha a zsidó háborut lelki megil-letődés nélkül, s ki kételkednék itt a Vespásianok éré-nyeiről, midőn a szerző Fl. József a maga személyszerint való mindenholi jelen voltát igazolja? Vedd tehát fensé-ges János herczeg e művet úgy, mint melynek terjedelme ugyan csekély, de jelentése annál nagyobb. Tartalmazza ez némely mondatait és tetteit azon királynak, a ki a törököket sokszor tönkre veré, Csehországot legyőzé, az oláhokat meghódítá, a lengyeleket megfenyíté, a zen-dülő Magyarországot a régi fékkel megzabolázá, Ausz-triát megszerzé, mindaz Oceant mind az adriai tengert birodalma határaivá tevé. Odrantót pedig a truszkok

elnyomásától felszabadítá. De mindezekről más alkalommal. Most azonban tárgyamra térek, miután arra figyelmeztettem, hogy a leghatalmasb királyok, császárok, a legitéletesb bölcsek, főleg pedig Augustus Caesar gyakran éltek tréfás mondatokkal, s a ki ezen állításnak bizonyítását ohajtja, olvassa meg Macrobius könyvét, meg Plutárch apophtegniáit, a hol ezen állításnak igazságáról meg fog győződni.

I. Fejezet.

Mily hűséggel vala király atyád még ellenségeihez is, eléggé ki fog tűnni a következő esetből. Hadat visel vala Mátyás király György cseh királylyal egy szerfelett fortélyos emberrel a kit Pál pápa eretnekség miatt kárhoztatott. — S miután Mátyás király ama hadjáratban sok vitéz és bölcs tetteket végrehajtott, s Györgyöt több nagyszerű városok bevétele után csaknem a végsőre juttatta, végre a királyok arra határozzák magokat, hogy találkozást rendeznek, a hol mind két fél csak néhányad magával jelenjék meg. A Mátyás király részéről jelentek között vala Galeotti is, a ki Mátyás királyt követi vala. A szobában a királyok magokban beszélgetnek vala, ennek végeztével pedig kiki haza mene; György királynak fiai, kik közül a nagyobbikat Viktorinnak hívják vala, — atyjok parancsából Mátyás királyt elkísérék, s Olmütz városába bemenének vele. A pápa követe ezt megértvén, mindenre kéré Mátyás királyt, hogy ezen oly veszélyes és terhes hadjáratnak most már győzelmesen

vessen véget, s ekként mind a pápának, mind a kereszténységnek ügyén segítene, magát pedig az oly tetemes hadi költségek viselésétől feloldaná. A király kérdezé most a követtől, hogy mi módon volna ez eszközölhető, hiszen a cseh nemzet a hadi mesterségben jártas, nagy hadserege, s erős városai vagynak. Tenmagad láttad — monda — mennyi fáradságba került mind Olmützot, mind Brünt bevennem. Mire a követ így szólla a királyhoz: Hiszen kezeidben vagynak György király fiai, s kivált az oly életrevaló Viktorin, a kiben helyezi az egész ország minden reménységét: tartóztasd le ezt az öccsével együtt, s vége lesz a harcznak. Ugyanis a fiai fogsága által megtört atya azonnal megadja magát. Ezt pedig minden bectelenség gyanuja nélkül megtehetd, miután önként követtek, s Olmützbe jövének veled. a nélkül, hogy a visszatérhetést magoknak kikötötték volna. Erre Mátyás király így felele: György király fiai az én szavam-ban való birtokban lépének be a városba. Ugyanis nyájasan beszélgeték velök utközben egyről is másról is, én tehát őket le nem tartóztatom, hanem tisztességesen haza bocsátom. Mert én nálam egyre megy a barátság és jó indulatnak reményét akár arczkifejezéssel, intéssel, jeladással, avagy bármi más módon kijelenteni. Mert a ki ellenségét csak irás avagy hitadás mellett bocsátja szabadon és sértetlenül, az nem a hűség, hanem csak az illendőség megsértésétől tart. Minthogy ha az irásban biztosított hitet megsérti, mihelyt ellenséggel lesz dolga azonnal árulással fogna vádoltatni. A ki pedig a hűségnek igaz szívvvel hódol, annak mindegy irás, szó, intés, avagy nyájas beszéd, ő mindig ugyanaz marad. Ezek után pedig

örizkedjél az ilyes rábeszélésektől, mert a hason példák-
tól mindenkor irtóztam.

II. Fejezet.

Egyszer étel közben a királyi asztalnál tréfás beszéd támadván egy bizonyos főurról emlékezénk, a kinek felesége mindenkivel kéjeleg vala, elannyira, hogy kéj-
hölgyek közzé számitának. Egy nem épen tudatlan férfi őt védelmezvén nagy súlyt helyez vala abban, hogy annak gyermekei egészen a férjéhez hasonlitanak, mondván: ha ezen asszony a mint állitjátok, csakugyan kirugó volna, úgy a gyermekei nem hasonlitanának a férjéhez, hanem inkább azokhoz kikkel kéjeleg; — a törvényes születés legnagyobb bizonyosságául azt tartván, ha a gyermekek a szülőkhez hasonlitanak. Erre Mátyás király elmosolyodván így szólla hozzá: Ne állítsd ezt többé. Ha a bölcsesség könyveit forgattad volna, akkor tudnád hogy a gyermekeknek atyjokhozi hasonlatossága inkább a feslett élet semmint tisztaságos nő mellett szóll. Mert midőn az asszonyok férjeiken kívül mással ölelkeznek, a rajtaéretés miatti féltökben, szünet nélkül férjeik képe lebeg szemek előtt, a honnan van azután hogy a képzelődés a szülők képét nyomja a gyermekekre. Hogy pedig a képzelődés azt véghez viheti, azt a legelmésebb bölesészek, a legnagyobb tekintélyű orvosok, és igen sok példák egyaránt tanitják. Az asszonynak ama védője elpirula, mi pedig nevetés, és vidámság közt mindezeknek igazságát erősítők: minthogy Avicenna bizonyossága szerint a mi lelkünk bir azon erővel, miszerint a dolgokat megváltoz-

tathatja, s a magiai mesterség is épen nem idegen az ily dolgoktól, sőt hogy ez igaz is minden kétkedés nélkül megerősíti.

III. Fejezet.

Mátyás király Ferdinand királynak Beatrix nevű leányát egy nagy szépségű, tisztaságos erkölcsű, tudományok és művészetekben egyaránt jártas, ékes beszédű, kegyes, a feleletadásban méltóságosan gyors szüzet vett vala magának feleségül. Ki az ügyeknek mind elbeszélésében, mit vitelében saját bájjal, bira, mely az embereket akaratlanul is bámulatára ragadja vala: legkivált az által hogy nem csak a királynői méltóságot, hanem a magán női kötelességeket is annyira betölté, hogy a régi kor valamennyi kitünőségeivel méltán vetélkedhetnék. Tisztaságos erkölceihez, s fenséggel párosított szüziességéhez még a tudósok idézéseiben való jártas gyorsasság is társula. Mert midőn egy némely ur asszonynak változandóságáról szóbeszéd vala, azonnal idézé Virgil eme mondatát: *varium et mutabile semper foemina*. Midőn Beatrix Nápolyból férjéhez megérkezett, királynő módjára számos szolgáló leányokat hozott magával, nékiket főuri, nékiket tisztos családotkból származottakat, kik akár Beatrix királynénak ritka szépsége miatt akár azért mert valóban olyanok valának, rutaknak tetszének, kivált Magyarországon (ugyanis a magyar nép igen is szép, s szokás Magyarhonban, hogy az urnőket követő szolgáló leányok soha sem ülnek, hanem csak ha az urnő leül ennek parancsára). Ekkor egy nem épen

ügyetlen férfi így szóla Mátyás királyhoz: Nagyon izetlennek tetszik nekem hogy a királynő szolgálói hazánk szokása ellenére a királynő engedelme nélkül is leülnek. Felele a király: Nagyon tévedsz. Sőt ezt a szolgálók nagyon bölcsen cselekszik, mert mivelhogy rutaknak tudják magukat, teljes erejükből azon vágnak, hogy ne lássák őket, s hogy fel ne tűnjenek iukább leülnek. Ha állnának mindenki tekintetének ki volnának téve, míg ülés közben csak kevesen azok is csak ismerősök látják őket. Ekként úgy szóllván elrejtőznek. Ugyanis jólvan az, ha a disztelenség a szemlélet elől elvonatik, nehogy az emberek együttlételet zavarja, ugyanis a szépség gyönyörködtet a rutság elkedvetlenit.

XIV. Fejezet.

Megérkeztek vala a Lengyel király követei Visegrádra.

Ez ugyanis a neve a Budához egy mérföldnyire eső, s a Duna mellett épült királyi diszlaknak hason nevű mezővárossal együtt. Ezt ugyan még a régi királyok építették, de Mátyás király mindent megújítja s azonkívül nagyszerű épületeket emeltete. Mert a szép épületekben bárki másnál jobban gyönyörködik, s az építés körül annyira elmés, hogy az épületek diszes és kényelmes felosztását tekintve, a legtanultabb építészekkel is diadalmasan vetekednék. Mint mondám jól megválasztott követek jövének hozzá, olyanok t. i. a kik előtt nem vala titok Mátyás királynak mind nagy bölcsessége: mind a feleselés közben való hírtelen feltalálásu esze.

És oly hosszú beszédet tartának hazai nyelvökön, hogy az álló két óra hosszant tartana. Hazai nyelvökön pedig a körülállók sokasága miatt beszélének, ámbár diákul tudnak vala. Nem akarák ugyanis, hogy a királyuk által rájuk bizottakat mindenki megértse. Mert az emberek ily nagy sokaságában egyedül Mátyás király bírja vala a slavin nyelvet, mely nyelv a lengyeltől lényegben mitsem (parum) azonban tájejtésre nézve (dialectus) nagyon is különbözik. Ezen beszéd végeztével tudakolá tőlök Mátyás király hogy latin avagy lengyel nyelven ohajtanának e inkább választ nyerni? A követek ezt a királynak tetszésére bízák. Most tehát Mátyás király eleitől végig sorba ismételtgé mindazokat, miket a követek beszéltek, s a mit ezek szakadozva és készület nélkül adtak elő, szépen rendbe szedé. Azután a czáfolgatásba bocsátkozék úgy hogy magok a követek is elbámulnak vala. Ugyanis oly dolgokat adának elő, a melyekre a király legkevésbé sem lehetett elkészülve. Különösen mindjárt a beszéd kezdetén felhozák a követek, miszerint helytelenül cselekvék Mátyás király, midőn a lengyel püspököket a király ellen lázitotta s még pénzzel is segítette. Ugyanis rossz példával mennek elő az olly királyok a kik más királynak zászlóseit, népeit, alattvalóit felbujtogatják. Minden más tárgyaknak megczáfolása után Mátyás király a lengyel követek nem kis csodálkozására ez egyet legutoljára hagyá. Mert úgy vélik vala, hogy azt, mint megczáfolhatatlan igazságot vagy feledékenységből vagy szántszándékkal mellőzte el. Azonban miután egy kissé megállapodott, elmosolyodva imigy szólla a követekhez: Mondjátok el uratoknak vá-

laszomat arra nézve is, a miről meglehet azt gyanusítjátok, hogy talán megfeledkeztem. Tisztességes azoknak a hibája a kik nagyszerű vezérek kalauzolását követik mint ezt mind tanítóimtól hallám, mind egykoron magam is olvasám: mert senki sem hibáztathat olly tanítványt, a ki saját tanítóját követi, kell, hogy a fiatalabbak az öregbeknek szófogadók legyenek, s utasításaik szerint cselekedjenek. Én mint fiatalb ezen ügyben a Lengyel király utmutatásával életem, ugy azonban hogy én mint tanítvány azon fegyvert, melyet tanítómasterem akart ellenem használni, ő ellene fordítám vissza. Ugyanis Lengyelhonnak királya országomnak leghatalmasb főpapjait nem csak hogy fellázítá ellenem, hanem még hatalmas hadsereggel is segíté. Melyeket hallván a követek, elpi-rulának, minthogy a király igazat beszélt vala. Ezen hosszadalmas s latin nyelven tartott beszéd közben Mátyás király nyelvbottlásból a nyelvtan ellen egy jelentéktelen hibát követett el, de ezt csak hamar helyreigazítá. Ugyanis Mátyás király gyors beszédü magát hamar feltaláló, fortélyos eszü, sima nyelvü s gyakorlat által élesített tartós emlékezettel biró férfiü. Azonban mindezen tulajdonokat inkább a tudós és ékes beszédü emberekkel való érintkezés, sem mint tanulmány által szerezte meg s tette sajátjává. Ugyanis midön királylyá választották, csak tizennégy éves vala.

V. Fejezet.

Asztal felett a királyi vendégek között ételekről vala a szó. Midön egyik egyet másik másat dicsérne,

avagy becsmérelne sőt állításaik támogatásaul, Avicennára és Hyppocratesre is hivatkoznának, Mátyás király megemlíti a magyar közmondást: Nincs rosszabb a sajtnál. Tagadván ezt nékik, a kik szerint, az ugor-ka, tengeri baraczk, s több halneműek még rosszabb eledelek volnának. Felele a király. A közmondások mindig igazak maradnak, s nem ok nélkül tartják azokat bebizonyult igazságoknak. Innen a bölcselők és szónokok is tanubizonyossági erőt tulajdonítanak azoknak. De talán nem eléggé értitek e közmondás szellemét. Mert az hogy: nincs, rosszabb a sajtnál annyit tesz hogy a nincs rosszabb mint mikor csak sajtunk van. Ugyanis e kettő van és nincs ellenkezésben van egymással. Mivel az egyik birtokat a másik pedig nélkülözést jelent. Mindnyájan csudálák a magyarázatot, s azonnal eszökbe juta Ovidiusnak versezete: *Ingenium quondam fuerat preciosius auro. At nunc barbaria est grandis habere nihil.* (Becseseb vala egykor ész aranynál, most azonban semmivel sem birni nagy durvaság). Mely vers ama magyar közmondásnak mintegy bővebb magyarázatául szolgál vala.

x VI. Fejezet.

A magyarok péntek napokon igen szigoruan szoktak böjtölni. Mely teher azért rovatott a magyarokra, mert valamikor a keresztény vallástól elpártolának. E napon úgy böjtölnek a mint nagy böjtben szokás. Mert nem csak a hus ételtől, hanem még a sajt, tej, tojás élvezetétől is megtartóztatják magokat. Hanem Magyarország a

jóízű halakban dús gazdag. Ugyanis a Száván, Dráván, és Dunán kívül, melyek halakban mind igen gazdagok, van ott még egy másik folyam a Tisza, mely nem annyira széles mint mély, s a mely annyira gazdag a legválogatottabb halakban, hogy a lakosság közönségesen azt tartja felőle, hogy csak két harmada víz, egy harmada pedig csupa hal. Így a nép. De az bizonyos, a mit magam is láttam, hogy soha sem vetik ott ki a hálót, hogy valamit ne fognának. Nehány, még pedig szép nagy halat mindig huznak ki. Ezenkívül vagynak nagy tavak, és halas tók, és a már említetteken kívül még más, halakban szinte nagyon gazdag folyó vizei, melyek még oly halakat is tartalmaznak melyek a mily jóízűek, ép oly kevésbé ismeretesek más országokban. Ugyanis gyakori ott egy fehér husu, nagy fejű pénzetlen de nem igen nagy hal, — mivel a 3 — 4 fontot ritkán haladja meg, — a farka hasonló az angolnáéhoz, s igen kedves íze van — melyet a magyarok menyhálnak neveznek, s talán magyar angolnának is lehetne nevezni. Mivel Magyarhonban nincsenek az olaszországiakhoz hasonló angolnák ellenben Olaszthonban se láttak még eddig amolyan magyar angolnát, ha csak a Comoi-tóban nem, s ott is csak mint idegent. A hír ugyanis azt tartja, hogy a Milanói herczeg hozatott volna ily halat Magyarhonból s ugyanazt a Comoi-tóba vettette. Mindezeket pedig azért akarám előre bocsátani, nehogy valaki azt higgye, mintha valami terhes volna azon a napon a folytonos böjtölés Magyarhonban. Egyébb halak között igen szép nagy harcsák teremnek ottan szép tömött fehér hussal, melyek annyira megnőnek, hogy hosszúságra az emberi termetet is

utolérik. És valamint a husa minden halaké között a leg-egészségesebbnek tartatik, úgy magának e hálnak legkedvesebb izü része a mája. Mely nagy szokott lenni, s a királyi étkek közé számittatik. Magam is a királyi asztalhoz tartozván, feltünék nekem, hogy a király az elibe rakott harcsa májból soha se vett. Ugyanis szokás a közös asztalnál az izletesb tárgyakat a méltóságosb-
 baknak tartani fel, úgy hogy senki sem merészelne azokhoz hozzá nyulni. Egy nem értelmetlen ember bátorságot vön magának megkérdezni a királytól, hogy miért nem eszik abból az oly szép és jól megkészített májból, holott a harcsamáj általán királyi eledelnek tartatik. Mire a király felelé: Azt ne gondoljátok, mintha az én izlésem oly gyakorlatlan volna, a mely a kedvest a kedvetlentől megkülönböztetni ne tudná. Hogy pedig miért nem érintém vala itt előttetek soha a harcsa máját, egy még gyerekkoromban tett erős felfogadás miatt van. Szemtanuja valék a midőn egy korcsmába két ember mene, a kiknek a korcsmáros egy szép harcsát tálalt vala fel, a hal nagyságához képest jókora nagy májjal. A vendégek egyike az illendőséggel semmit sem törődve az egész májat maga akará föl falni, míg a másik a maga részét haragosan követeli vala. Mert a mit a fogadókban a vendégeknek elibe tesznek, az közös szokott lenni közöttök, szórul szóra össze vesztek, s fegyverre mentek, végre egymást kölcsönösen megsebesítvén, egyikök azonnal a másik pedig csak kevés idő mulva kiadák lelköket. Akkor annyira megutáltam a harcsa máját, mely szemem láttára két embernek halálát okozá, hogy azolta mindig irtóztam tőle, megemlékezvén az általa okozott kettős gyászetre.

Mert emlékszem hogy kellemetes izü, s ama disztelen cselekvény előtt gyakran élvezém. A király ezen előadásán mindenki álmélkodék, hogy a gyerekkori benyomás még nagy korban is annyira megmaradt nála. Mert a gyerekek fogadásait ingatagoknak, hiába valóknak fogja mindaz ítélni, a ki a gyerekeket ismeri, s Horácznak a gyerekekre szőlő eme mondatát olvasta: *Ac iram colligit, et ponit temere, et mutatur in horas.*
 — — — — — ölt majd.
 Ismét tesz haragot, s változkodik egyre szeszélyje.

VII. Fejezet.

Egy igen derék katona, kinek hadiszolgálatával Mátyás király gyakran élt vala, — megértvén, miszerint Frigyes Római császár, és Mátyás király között háboru ütött ki, — kik közül az előbbinek még régebben hittel ígéré, miszerint háboru idején, bárhol lenne is, vissza fog hozzá menni. Azon kéré tehát a királyt, hogy engedné meg nekie a császárhoz vissza térnie, minthogy oda vissza kíváncsoznék. Az első kérésre a király nem akar vala engedni állitván, hogy nem igazságos dolog, hogy háboru idején odahagyják a katonák a kiket békeidején táplált. Mert ki tartana béke idején katonát, a kinek szolgálataival háboru idején ne élhessen. A katona azt állitá, hogy az ő elmenetelének egyedüli oka egy Frigyes császárnak esküvel erősített ígélet, melyet ha a királytól kinyerhet, semmi áron sem akarna megszegni. Ezen szavakon annyira megindula a király, hogy ama katonát nagy sok ajándékokkal elhalmozva vissza ereszté Frigyes császár-

hoz, magasztalván annak szilárdságát, mellyel az eskü szentségét saját hasznának, sőt a király barátságának is elibe tévé.

VIII. Fejezet.

Mély gyászba öltözve, s meghagyott szakállal látott vala Mátyás király egy valakit, a kinek kincs utáni szomját, és fősvénységét több eset alkalmából igen jól ismeré. Gyászolja vala pedig ezen ember bizonyos megholt rokonait, — kikkel éltökben a király előtt sokáig perlekedék, most pedig immár javaikat ősi jognál fogva birja vala. Magához hivatá tehát ezen embert, szinlelvén mint-ha nem tudná gyászviséletének okát, kérdé tőle mi az oka e gyászos szomoruságnak? ez elpityeredvén monda, hogy rokonainak halála. Ugyan kérlek, ugymond a király, mondsza csak jókor-e avagy későn történt reád nézve ezen halálozás? Minthogy hosszas betegségben synylödének vala. Vajh' későn felele ez. Erre a király: Én is ugy vélem. Ugyanis te azt óhajtottad bárcsak már rég kihaltak volna, hogy így annál tovább birhattad volna javaikat, most nyilván a felett epekedel, azért gyászolsz, azért siránkozol, hogy miért kellett neked olly sokáig nélkülözned rokonaidnak birtokát. Elpirula ez, s álkönynyeit elfojtá.

IX. Fejezet.

Az embereknek olly nagy sokaságában, a minő királyok körül lenni szokott, egyebek közt szóbeszéd tá-

mada az idők változandóságáról, s a mint a mindennapi, és esetleges beszélgetés közben gyakran megszokott esni, hogy a vég a kezdettől merőben különbözik, minthogy a szavak kölcsönösen meghányatnak, s a tréfáról komolyságra, a komolyságról megmeg a tréfára térnek át, el annyira, hogy a legelső és a legvégső szó között ég és föld a különbség, — úgy itt is a beszéd el végre arra fordula, miszerint állítják vala, hogy a régieknél diszes dolognak tartaték a hadvezéreknek személyesen harczolni, s ezen állítás igazolásául Titus Liviusnak szavait hozák fel Brutus consulról, és Tarquinius fiáról Arunsról. Kik minthogy különböző pártok vezérei valának, személyesen vivának meg egymással. Aruns sarkantyúba kapá a maga lovát, s egyenesen Brutusnak tart vala. Érzé ezt a consul, (akkoron még dicső vala a vezéreknek magoknak is viaskodni.) Mohón elfogadja tehát az ütközést, s olly dühösen támadának egymásra, hogy midőn kellő derekas védelem mellett egyik a másikat megnem sebesíthetné, a pajzson keresztül hatott kölcsönös döfés folytán dárdaival átszurva a lóról monnon lehanyatlának. Liviusnak idézett eme szavaira a király felsohajta mondván: Vajha e szokás még most is fentállana, hogy a vezérek ütközeteiből kitetszenék kik valóban nagyra termett vitéz főemberek, kiderülne más részről némelyeknek gyámoltalansága, kik henyélve, suton ülve, nem pedig küzdve magasztalgatják a hadi erényt. Bezzeg megtudnók akkor valljon bölcsesség avagy gyávaságból rejtőzködnék sokan oduikban, kikkel a tudatlan nép olly igen nagyra van.

X. Fejezet.

A király környezetéhez tartozó férfiak között a beszédtárgya arról foly vala, hogy melyik ország volna a korhoz képest mind katonai tudományokra, mind vitézségre nézve legkitünőbb. Különbféle nemzetbeli férfiak valának jelen, a mint ez történni szokott, midőn a fejedelmeknek hire neve tündöklék... Így Mátyás királyhoz is igen nagy sokasága érkezék az embereknek úgy szólván az egész világról, — mivel hadjáratainak külömbfélesége, diadalainak sokasága, s viselt dolgainak nagyszerűségére nézve Europa minden fejedelmeit felülmulja vala, ezenkívül nagy emberséggel kegyességet, sokoldalú tudományosságot, szelid és ékes beszédet, és sok nyelveknek ismeretét egyesíti vala. Ugy nem külömben jártas vala a csillagjósolásban, bölcsészeti és hittani könyvek és iratokban annyira, hogy ezen okból hittanárok, bölcse-lők, orvosok, költők, szónokok, és csillagjósok s még több másféle tudósok is minden naposok valának nála. Nékik felkérte, nekik önként. Az országok elsősége feletti vitában mindenik a maga hazáját magasztalja vala, a spanyolok Spanyolhont, a németek Némethont, a cseh-csehhont, s nehogy mindeniket elkellessék számitanom, végre az olaszok Olaszhont dicsőíték, s ezen állításnak további megerősítéseül a tudósok a történészek tanubizonyosságára hivatkoznak, a kik ellenben nem tartoznak vala a tudósokhoz azt erősíték, hogy a történészek tanuságtétele a jelen időkre nem alkalmazható, állítván miszerint a jelen kor mesterségekre, s hadi gépekre nézve a régi kornak igen is felette áll, minthogy ez

egyenlően bámulatos hadi cselfogásokat, és eszközöket gondolt ki, s nem egy régi gépet és fegyvert félretett. Mire Mátyás király vidám képpel így felele. Ha a mi korunk csak századrészét bírná is a régi hadi tudománynak, s oly hadi fegyelemmel rendelkezhetnénk, mely a régiekéhez csak hasonlítható is volna, — bizonyára a török birodalom nem terjedhetett volna oly szélesre. Mert én nem értem bele a régiségbe azon kort, a mely az ötödik avagy hatodik századon belül van, hanem értem azokat, a kik a romaiak idejében éltek. Ugyanis azoknál a hadi tudományok nagyban virágzottak, s nem hiányzottak jeles készületű hadi gépeik, s megkivántató készülétek is, mint ezt Frontinusból, Vegetiusból s sok más azon korbeli írók műveiből eléggé láthatjuk. Mit szólnak azon kornak hadvezéreiből s uralkodóiról? Ugyanis senki nem olly örült (bármily hadakozónak tartassék is) a ki magát akár Hannibálnak, akár Nagy Sándor királynak, akár Marcellusnak, akár Scipionnak és Julius Caesarnak elibe tenni merészelje, nemcsak, hanem bármi kis részben csak össze is hasonlitsa. Ha ellenben a régiséget az ötödik avagy hatodik századig bezárólag számítjátok, úgy nem mondok nektek ellent, mert az szinte igaz, hogy ezen időn belül kevés, talán senki sincs a kit korunk hadvezéreivel össze lehetne hasonlítani. Ugyanis mi megújítván, s mintegy feltámasztván ama jeles és tanult régiséget, ez által a hadi dolgokat sokkal jobban, s derekabban kezeltük, semmint ama durva kor, mely korunkat előzőleg száz évig terjed.

Renaissance!

XI. Fejezet.

Mátyás király udvarába tömérdek udvaronc s tisztelkedő jár vala. Ezek közül némely belátásosab-
bak a rendetlenebb életű egyházi férfiak hibáiról fen-
szóval beszélgetének. Minthogy épen akkor érkezé-
nek a királyhoz némely gazdag papok. Van ugyanis
Magyarországban tizenkét püspökség, melyek annyira
gazdagok, hogy a legtöbben közöttök akár a zász-
lók alatt harczoló katonaság számára, akár jövedel-
meikre, akár terméseik bőségére nézve az ország főurai-
hoz hasonlítottathatnak, s csakugyan ilyeneknek is tartat-
nak. Ugyanis a királyi tanácskozásokban az első helye-
ket ők foglalják el, számos, és művelt cselédséget tartat-
nak, s épen úgy mint a legnagyobb urak, és fejedelmek
az ételekből is csak azután esznek, miután mással megiz-
leltették. Van ezen kívül még sok apáturság és prépost-
ság, melyek egy-egy kis királysággal felérnek, — legki-
tünőbb a Pannoniai eredetű Sz. Márton tiszteletére szen-
telt Pannonhalmi apátság. Midőn tehát a beszéd a rossz
papokról javában foly vala: közbe jöve Mátyás király, s
mint a féle förtélyos, és eselfogásos ember elmosolyodván
igy szólla: Nem eléggé tudom, hogy vallyon méltán tar-
tatnak e rossz embereknek az olyanok, a kik a pokoli
dolgokat kerülők, mert a mi a pokolban van, mind az fel-
tétlenül rossz és bűnös. Ugyde azok a kik a pokoltól
irtóznak, méltán tartatnak jámbor embereknek. Lássuk
tehát melyek a főbűnök közül azok a melyeket gondosan
kerül a papság. A kevélységet annyira nem kerülők,
hogy magoktartásából, járások módjából ítélve, ha a ke-

véltség kiveszett volna, ők képesek volnának ismét életre hozni. A h a r a g t ó l sem tartózkodnak: valóban megfontolva azt, hogy éppen ők kegyetlenségnek hirdetik a cseléd-ségen, és hozzánk tartozókon kegyetlenkedni, dühösködni, azokat halálra ostromolni: pirulok csak megis említeni némely püspököknek vérengező dühös kegyetlenségét, melyről talán a napokban ti magatok is hallottatok, avagy láttátok, Pál Apostol ugyanis a püspököket előkészítvén a püspököknek többi megkívántatóságai között azt is rendeli, hogy verekedő ne legyen. A fősvénységet sem távoztatják el soha magoktól, ugyanis lélek és igazság ellenére az isteni szolgálatot elhanyagolják, övéiket kifosztogatván, az imádságnak házáat, a felszentelt szent-egyházakat uzsoráskodás, s az egyházi hivatalok áruba bocsátása közben eléktelenítik, undokítják, a t o r k o s s á g o t és s z e r e l m e s k e d é s t (melyet az ifjabbak bujaságnak hívnak, mivel a bujaság minden nemű tulhajtásra kiterjed) mondom a kettőben pedig éppen valami nagyszerűséget helyezni látjuk őket. Ide mutatnak a tanult szakácsok: kikeresett ételnemek, a kéjhölgyeknek, s más egyebeknek sokasága, kiket tisztességesen meg se nevezhetünk. Az i r i g y s é g e t másnak levonást az udvari messterséghez, világi bölcsességhez tartozónak állítják, mint-hogy mások lenyomásával önmagokat feltolni igyekeznek. Azonban kívánjuk nekik, hogy ezt csak tartsák magoknak a költő mondata szerint: *Invidia Siculi non invenere tyranni majus tormentum.* (Nem találhatnak vala fel a szicíliai zsarnokok az irigységnél nagyobb gyötrelmet). A j ó r a v a l ó r e s t s é g pedig egész lényöket annyira elfoglalja, hogy az isteni szolgálat teljes elhanyagolásával egyebet

sem tesznek minthogy reggeli 6 óráig alusznak, azután meg egész nap lebzselnek, s minden igyekezetöket arra fordítják, hogy szemben és beszédközben jámboroknak látszassanak, bármilly távol van is az sziveiktől, végre hogy az embereket álnok szineskedésökkal behálózzák, s meg ejthessék. Hanem van egy a mitől szörnyü módon irtóznak, a mit félnek, utálnak, éjjel nappal minden igyekezettel gondosan kerülnek, s még eddig senkinek sem sikerült öket arra akár kéréssel akár fenyegetéssel, rábeszéléssel avagy példákkal rávenni, hogy megkedveljék. Megjegyzendő hogy olly dolgokról szöllok, mellyeket pokolban létezni vélünk. Midön mindnyájan kíváncsian tudakozzák vala, mi volna azon egyetlen egy dolog? azt felelé Mátyás király, hogy a mit a papság oly igen kerül, semmi más nem volna mint az inség. Már pedig a költő Virgil Aeneis czimü költeményének hatodik könyvében azt állítja, hogy ezen rosznak is a pokol a fészke, a ki midön a pokol fenekén lakozó több szörnyetegekről megemlékezett nem mulasztá el hozzá tenni, hogy a telhetetlen éhség, és szemérmetlen inség is ott lakoznak. Így piritotta meg Mátyás király az ő tréfás modorával a rossz erkölcsü papokat.

XII. Fejezet.

A frankok egyszeri királyának ama Nagy Károlynak, — a ki egyéb jeles tettei között Hadrian romai pápát is megmenté a longobardok elnyomásától, s ezeknek királyát Desederiust feleségestől gyermekestül fogásba ejté. — Ennek a Károlynak, a testvérhugától való unokaöccse vala ama Roland, a kiröl a nép egész Euro-

paszerte oly sok mindenféle mesés dolgokat regél, hogy ha valamely erős vitéz férfiről vala szó, Rolándot hinnék feltámadottnak, el annyira hogy e név Olaszthonban ma már nem is annyira férfinak mint inkább az erőnek nevét jelentse. Ha valamely fenyegetőző avagy vakmerő embernek szemrehányást tesznek, azt szokták mondani talán csak nem Roland? Regélik róla azt is, miszerint ő maga is óriás létere egy másik Ferrao nevű óriással párbajt vivott. Ezekhez még azt is pótolják, hogy ennek egy Durindána nevű követ és vasat egyaránt vágó töre vala s hogy e két óriás a végzet határozatából mind a kettő sérthetlen vala, kivevén testöknek, némely részét, melyet sokféleképen megerősítnek vala. Ezen bohóságok népies énekekre bőséges anyagot szolgáltatnak, hanem azt állítják, hogy a győztes Roland elvégre szomjan elvesze. Már gyerek korában annyira figyelmes vala Mátyás király ezen, s az ehhez hasonló tartalmu vitéz regékre, hogy étel, italról megfedkezve reggelről estig képes vala a rege hősöknek rettenetes csapásaikba, szörnyű viaskodásaikba egészen elmerülni, és semmi egyébbről nem gondolkozni, miközben néha a győztes dicsőségétől neki gyulladva maga is kezeit és lábait mintegy a csatárok mozdulatait követve mozgatja vala, mintha a csatázók között maga is jelen s velök lett volna. Eszélyes szülei pedig a mint a gyenge gyermekben ezen indulatokat felfedezték, azt eszökbe vevén, nagy reménnyel telének el a gyermek iránt, ugyanazért az országlás majdan elnyerésére a legnagyobb gond és igyekezettel tudományok, és királyhoz méltó erkölcsök és művészetekben egyaránt kiképezteték. Ugyanis bár kisebb testvér vala,

az erénynek ama már korán mutatkozó szikrái miatt a legjobb és a legszilárdabb reménnyel eltelt szülők ugy-
szóllván a gyermek Mátyás ösztöne szerint ^{hiszen} kormányoz-
nak vala, és ama a szent angyalról czimzett János bibor-
nok, pápai követ, kitűnő jogtudós, eredetére nézve Spa-
nyol a ki az ügyek vezetésébeni nagyszerű jártasságá-
ról, és bölcsességéről egyaránt ismeretes vala, nem egy-
szer nyilván mondogatá, hogy ő már a gyermek Mátyás-
ban a királyi szellemet, és erényeket régen sejdíté, s nem
is csalatkozik véleményében. Ugyanis Mátyás királyt
14 esztendő s a cseh fogságból választák ki-
rálylyá holott Magyarországon elég főúr vala, kik nálá-
nál akár nemzetségek régiségére akár korra való nézve
előbb valók valának. De a ki ezen választásnak rendit
tudni ohajtja, olvassa meg azon könyvemet, melynek
címe: *De incognitis* (az ismeretlen dolgokról) hol ezen
dolgokról bő említés van téve ott a hol a végzetszerű
elrendeltetésről van szó.

XIII. Fejezet.

Modrusi püspök Miklós Pius pápától Magyarorszá-
ba küldetve Mátyás királyhoz jöve s a reá bizott ügyek
címe alatt az egész telet Budán tölti vala egyaránt ré-
szesülvén a királynak mind emberséges bánás módjában
mind bőkezűségében. Ámde épen nem vala a püspök va-
lósággal olyan mint a minőnek magát kívülről mutatja
vala. Ugyanis kedves arczu, nyájas ékes szóllásu, s kelle-
mes magatartásu férfi vala, azonban mindamellett a bá-
ránybőrben farkas lappang vala, a ki mézes mázos szí-

neskedésével, udvarias álnok tettetésével, viperai ölelgetésével, judási csókjaival Magyarországnak csaknem valamennyi főurait rászedé a királynak kivételével. Azonban Mátyás királylyal nem boldogula, ugyanis ő nyájas ékesszóllásu ugyan de beható éles elméjü s igen óvatos ember vala, a kinek az olyan szörü emberekkel való elbánásban nagy gyakorlata lévén a kölcsönt könnyen vissza tudja vala adni, még pedig ugy hogy a király e közben nem kevésbé beszélne nyájasan a püspökkal, mint ez viszont a királylyal. Nem kis segítségére vala ebben a királynak a csillagzatok ismerete és az arczismének tana, melyet korának legkitünőbb tudósaitól tanula el. A király tökélyeihez járul vala még az is, hogy atyja János, kit az olaszok Blanchonak neveznek, — szülöttjének furfangosságát felismervén, minthogy maga latinul nem tudott; a legterhesb ügyek tárgyalásában is a pápai követekkel nem más mint fia tolmáclásával él vala, ugyhogy Mátyás az ügyek vezetésének ismeretét még a gyöngéd korban elsajátítá. Hanem mindenek felett az arczismetanban nagyon jártas, nem csak ennek, hanem igen sok embernek erkölceit első pillanatra találóan felismeré. Ugyanazért az első látásra tudja vala kivel van dolga, azonban ezt soha sem árulá el. Mert a palotai mesterségekhez, színléshez, tettetéshez majd minden fejedelem sejt. Miklós püspök valóban nem püspökhöz, és pápai követi tisztjéhez hanem a legaljasb semmire valóhoz illő módon lát vala dolgához. Azzal igyekvék magát a királynál behizelegni, hogy majd ezt, majd más magyar főurat vétkeztett. A király végig hallgatá mintha mindent elhinne. S hogy a gyanusító annál bátrabban szóllhasson,

midőn a beszéd egy némelyikre fordult kivel legtöbb jót tesz vala, különös csodálkozást tettete, s nyilvánítá, miszerint alig képes elhíttetni magával, hogy ily rossz indulttal viseltessék iránta, miután világos ok reá nem létezik. Azért tevé pedig ezt, hogy a püspököt annál jobban kijátszhassa. Miután ily benső bizalmasság folytán elhítette magával, hogy a királynak szívét lelkét bevette, s a maga részére hajtotta, merészebb lőn s a gyanusítást olyanokra is kiterjeszté, a kik önnön ő neki is nem egy jó szolgálatot, szívességet tőnnek, a kik tisztességgel, s jóval halmozzák vala el. Úgy hogy már senki se volna se nagy se kicsiny, egyházi avagy világi (ha csak főúr vala) a ki ezen gonosz viperának marásától ment lehetne, mindenkinek levona s mindenkit gyűlöletbe akar vala ejteni a királynál. Látván tehát Mátyás király ezen embernek rosszságát úgy mint háladatlanságát, üdvös példát gondola ki, melylyel az ily fondorlatoknak, s ármánykodásoknak a mennyire lehetséges véget vessen. Így szólott tehát Miklós püspökhöz: Mindazok, a miket a magyar fő urakról már régóta regélsz, nem látszanak valószínűséggel birni. Mert miután én velők mindenkor tisztességesen és becsületesen bántam, sehogy sem látszik lehetségesnek a mint erősségeiddel és ékes szóllásoddal velem elhítteti akarál. Ekkor ez még tüzeesebben ragaszkodik vala állításaihoz, s megigéré, hogy mindazokat kész szemökbe mondani. Ezeket hallván a király kéri vala a püspököt és követet, hogy az ily mesterkedésektől legalább a magyarok között tartózkodnék, a kikhez a pápa nevében jött vala. De ez a maga gonoszságában továbbra is megátalkodva, a király szíves hajlandóságát arra magyarázá

hogy ötet tetszése szerint vezetheti oda a hova akarja, a kezdetnél marada tehát mondván, hogy mindez ugyan ő hozzá nem tartozik, s hogy ő csak is a király iránt viseltető buzgó hajlandóságból fedezte fel mindezen ármányokat. Mert ő a király üdvét s boldogságát elibe teszi mindazoknak, a kik ő vele bármennyi jót tettek is. — Várákozték a király egy darabig úgy ítélvén, hogy majd a püspök magába szálland, s a további fenekedéssel felhagyand, s belátandja, hogy egy nagylelkű uralkodó nem tarthatja füleit résen mindenféle mendemondáknak és rágalmaknak, — de meg általja vala is egy püspököt és követet különben is tanult embert megszegyeníteni. E közben Budán az országnagyok gyűlést tartának, s a mint a főurak összegyűltek Miklós püspök semmit sem gyanítva, sőt azon erős meggyőződéssel mene oda, hogy az ő fenekedései a királynál kész hitelre találtak. A király öt félre szállitván tudakozá tőle, hogy kész-e még most is a főuraknak szemökbe mondani ama vádakát? A midőn Miklós püspök azon hiedelemben hogy hiszen ez be nem következhetnék, igennel felelt, Mátyás király ötet kézen fogá s az országnagyok gyülekezetébe vezeté, kik midőn mindnyájan felkelnének s Miklós püspököt üdvözlík vala. Itt az ideje — úgy mond Mátyás király, véghez vinned a mit annyira óhajtasz, nosza mond ki most nyiltan, a mit nekem oly gyakran sugdostál vala a fülembé. Fedezd fel azon incselkedéseket és árulást, melyeket ezen főurakról tudsz. A püspök látván az iránta oly jó indulatú főuraknak méltóságos arcaikat, kik ötet tisztességgel és jó szívennéggel elhalmozák, s a kikről soha semmi rosszat sem hallott, egész testében remegni kezdé, s lesütött fő-

vel s összekulcsolt kezekkel elnémula. Ekkor a király így szólla hozzá. Ha engemet a szent atya iránti tisztelet nem tiltana, majd megmutatnám én mint illik a követekhez egyenetlenséget hinteni, s az ártatlan főurakat főbenjáró veszedelembe ejteni. Azért az én országot azonnal hagyd is el. A mit ha két nap alatt meg nem téssz, oly példát teszek rajtad, a melyből az egész világ tisztán megérthesse, miszerint Mátyás király az ilyes gonosz indulatu ármánykodásokban kedvét soha sem lelte. Elmene az haladéktalanul.

XIV. Fejezet.

Bizonyos Holubár nevü német nemzetbeli kitünő lovag jöve Budára, egy rendkívül nagy erejű és bámulatosan kifejlett testü férfi, ki az olly viadalokban melyeket lóhátón ülő lovagok előreszegzett kopjájkkal egymás ellen futtatva szoktak végezni győzhetetlennek tartatik vala: mivel már igen sok ellenfelét teríté a földre ily viaskodásokban. Az álviadalok ezen nemét melyek mostanság a tornákon is divatoznak, nem olvassuk a régiéknél hogy divatban lettek volna, azonban több régi írók műveiből világosan kitünik, hogy a valodi diadalokban hegyes dárdákat használtak, a kopja használatának azonban csak némi homályos nyomait találjuk Claudianusnál. Hogy azonban a dologra térjünk megemlítendőnek találok még, hogy nem ugyanazon renddel futnak össze Magyarországon és Olaszhonban. Ugyanis amott mindig hegyes mig imitt csak is hegynélküli kopjakkal vivnak. De más felől Olaszhonban sarkantyuba vett sebesen vágatóló-

val, Magyarhonban ellenben ügetve, s nem sebes futás közben csapnak össze. Arra sem emlékszem hogy valahol olvastam volna, hogy a régiek a dárdát hogy hátra ne csuszék hanem helyén maradjon vas akasztékkal megerősítve hónyok alatt tartják vala. Elég az ahhoz, hogy Mátyás király Holubár hirnevén megindulva meghívá őt ily viadalra. Ez nem akará elfogadni attól való féltében nehogy a királyt megsértse. Ugyanis szinte lehetetlen, hogy midőn mind a lovak mind a rajta ülők telyes erővel hegyes kopjákkal összezsapnak, hogy vagy a vívók valamelyike nagy veszedelemmel a földre ne taszittassék, vagy keresztül ne szurattassék, vagy úgy meg ne ütődjék hogy tetemes sérülést ne érezzen. A király a vonakodót bátoritá, hogy csak bátran küzdjön vele. Nem meré Holubár a király kívánságát másodszor is megtagadni, hanem föltevé magában, hogy a legkissebb csapásra is engedni fog, s inkább a földre hull, sem mint erejét, s művészetét a király veszedelmével csillagtassa. Megértvén ezt a király azonnal mindenre a mi előtte szent, úgy szinte úri és királyi hitére megesküvék, hogy ha ezt megtudja, Holubart azonnal megöleti, ez mind nem vala elég, hanem azon felül még esküvel is lekötölezé hogy a királyt verekedés közben úgy tekintendi mint legmegrögzöttebb ellenségét. Megértvén Holubár a király akaratát, s esküvel is le levén kötelezve méltán félhetett, hogy fejével játszik ha másként cselekedne. Mindenképen bátoritja vala tehát magát azon viadalhoz, melyben eddig mindig győztes vala. Megtétetvén tehát a szükséges készületek, sok ezer ember szeme láttára magam is ott jelen lévén (ugyanis a viadal a Sz. Zsigmond utcáján tör-

ténék) a király és Holubár lóháton ülve előre szegzett kopjákkal a lovak szokott mód szerinti ügetése közben (mind a kettő igen erős lovon ül vala) összecsapának, mi közben oly dühösen támadják vala meg egymást, hogy Holubár a király által a nyeregből kiemeltetve a ló hátulsó lábainál, karát törve lélektelenül a földre hanyatlék: ugyanis ő a homlokán a király pedig a mel-lén kapott egy szörnyű ütést, a minek következtében ő is nem szokára a földre tántorodék, mi közben a ballába egy kissé megsérült, — de csak hamar talpra ugrott, s a lónak a kantár szarát tartja vala. Holubárt a társai ápolják vala, kit azonban a dolog végeztével a király vőn gondoskodása alá. A ki midőn végre az egészségnek tökéletesen visszaadatott, szép lovakat, drága öltö-zeteket, s nagy özvegy pénzt nyervén a királytól ajándékba, hazájába visszautazék hirdetvén ott a királynak mind bőkezűségét mind vitézségét. S az igazat megvallva én ki mind kettőjüket jól ismerem vala a viadalnak illy ki-menetelén nagyban csudálkozám. Minthogy Holubár szá-las nagytestű, s testéhez mért nagy erejű ember, Mátyás király ellenben közép termetű, és erejű férfi. Hanem van egy, a mit mindenki csudál ő benne, s én magam is ki őt hosszas társalgásból ismerem, úgy hogy némelykor téve-désbe is estem iránta. Ugyanis mikor lovagol egész arasz-nyival magasbnak látszik mint járás közben. Egyszer a király utazás közben hadseregének közepette befedett fővel, és eltakart képpel lovagolt vala. Ugyanis szokás Magyarhonban akár a hideg szigorúsága, akár a nap heve elleni védelem miatt, avagy talán azért, hogy ezen vise-lethez nyáron által is hozzászoktatva, midőn a szükség

ugy hozza magával a sisak súlyát és átmelegedését annál könnyebben megbirhassák, — képeiket hosszú sállal körültekerve ugy eltakarni, hogy a szemök is alig látszik ki. Az ekként elleplezett királlyal hosszasan beszélgeték, a nélkül hogy felismertem volna. A szava mintha a király² lett volna, de a testének a szokottnál nagyobbnak tetsző magassága másra mutat vala. Egy szóval a királynál sokalta szálásabbnak tetszék nekem, s magán katonának tartám. Hanem arra nézve mindenki egyértelembe van, hogy a lovat fölségesen s ugy megüli mint senki más, s bizonyára e tekintetben korunk még kevés hozzá hasonlót látott. S hogy magamról szólljak, sok országot beutaztam és sok ezer embert láttam, de teljes életemben csak kettőre emlékszem a kik olly szépen lovagolnak mint ő, — az egyike Sforcia Ferencz májlandi herczeg a másik pedig Szent Szeverini Robert, a ki a minapába fiaival együtt olly dicső tetteket vitt vala véghez, hogy egész Olaszhonnak de főleg a velencei köztársaságnak, melynek hadserege felett a főparancsnokságot viseli vala, osztatlan tetszésével érdem szerint találkoznék.

XV. Fejezet.

Hadat visel vala Mátyás király György csehkirálylyal, a kiről az imént emlékezénk, s midőn a harc minden várakozáson kívül mind Mátyás királynak, mind a romai pápának igen nagy terbeltetésével hosszan tartana. Egy valaki (a kinek nevét elhallgatom a mint e könyv legnagyobb részében tevém, mivel még sokan életben vagynak) a királyhoz jöven azon ajánlatot tevő, hogy ha

a király neki ötezer aranyat fizetend, ő György király életének karddal véget vetend. Mátyás király hittelt s kezeirásával igéré, hogyha a mit ígér vala végrehajtja még többet adand. Azonban abbeli hosszas tünődés után hogy miként vihetné ezt véghez, azon meggyőződésre jutott, hogy ez teljes lehetetlenség. Átlátja vala ugyanis hogy egy illy merény csak is saját életének világos kockáztatásával lehetséges, s még akkor is semmi nehézséggel sem fogna járni a király hűséges testőreinek egy illy urok élete ellen irányzott vakmerő megtámadást azonnal feltartóztatni, s meghiusítani. Miután mindezt meghányta vezette elméjében, megváltoztatá előbbi szándokát, de azért nem tön le ama vállalatról sőt a királynak azt igéré hogy a mit fogadott kész méreg által végrehajtani: De a király ettől őt tüstént eltiltá mondván: En karddal, nem méreggel szoktam harczolni. Miért olvastam volna én Fabricius történetét, a ki Pyrrhunak a rómaiak legnagyobb ellenségének azt írta, hogy a környezetétől őrizkedjék, nehogy általa megmérgeztessék, (ugyanis valaki azokból megigéré, hogy elfogja őt veszteni,) s egyszersmind hozzá adá, hogy a rómaiak vassal szoktak, nem pedig méreggel szoktak harczolni. Miért olvassuk a könyveket, ha csak nem azért, hogy a jó példák után indulva az erényt köves-sük, a bűnt pedig kerüljük. Ezeket mondván Györgyöt megintette, hogy csak előizleltetett, és csak hűséges emberének kezeiből fogadna el ételt és italt, minthogy a méregtől bizonyos veszedelem fenyegeti.

XVI. Fejezet.

Gyakori szójárása vala Mátyás királynak, hogy három van a mi nem gyönyörködtet: az újra felfőzött levesesétel, a kiengesztelődött barát, és a szakálas női személy. Az újra főzött levesben valami izetlenség, a kiengesztelődött barátban pedig mindig van a régi ellenségeskedésnek némi maradványa. A szakálas női személyben pedig ki^{fe} következtetne némi férfiaságra? a mi a természet rendjével ellenkezik, s könnyen tulajdoníthatnak neki oly bűnök, melyek ellenkeznek a nőiességgel.

XVII. Fejezet.

Szokásban van Magyarországon, hogy az ebédhez telepedők négy szögű asztalokat használnak, s az ételeket mindig lével adják fel, mely szokás egyez a régi romaiak szokásával. Ezen mártalékok az ételek minőségéhez képest különbözök. A libák-, reczék-, kappanyok-, fáczányok-, foglyok-, fürjeknek, — mellyeknek ott igen nagy sokasága találtatik, ugyszinte a marha-, bárány-, kecske-, sertés- és vaddisznó-husnak, a különféle halaknak s több efféléknek mindeniknek külön-külön meg van a maga saját ázaléka, a melybe vagy bele-mártatnak, vagy fűszereztetnek velők, sajátos szokás még náluk az is, hogy nem mint jelenleg nálunk szokás hogy a ki az asztalnál ül, mindegyik külön-külön, hanem mindnyájan ugyan egy közös tálból vesznek, az ételdarabok vétele, avagy a hasonneműeknek szájhozvitele köz-

ben pedig nem használnak villát, a mint jelenleg Olasz-honnak Póntuli részében többnyire szokásban van. Hanem mindenki a kenyeres asztalnál ülven a közös tálból azt a mit szeret magához veszi, s falatonként metélgetve ujjával a szájához viszi. A magyaroknál az ételfogóknak és osztóknak nincs igen nagy divata. Innen van, hogy a magyaroknak oly nagy sokaságában, s az oly dúsgazda-gon megrakott asztalok mellett, csak igen nagy bajjal képes az ember kikerülni, hogy kezeit, és ruháját el ne keverje, ugyanis a sáfrányos lé lecsepegvén az embert bemocskolja. Mivel hogy a sáfrányt, a szegfű- és másféle borsot, fahéját, és gyömbért s más fűszereket a legnagyobb mértékben használják. Ugyanis a magyarok izmosabbak és melegebb természetűek lévén az olaszoknál (?) nem látszik egészségökre nézve károsnak, hogy fűszerekkel élnek, mert Avicenna tanusága szerint a meleg mérsékletűekhez meleg illik, maga a táplálék is mindig hasonnemű szerekből szokott állani, már pedig kiki könnyen belátja, hogy az oly eledelek melyek fűszerekben bővelkednek, melegebbek, mint az egyszerűek, valamint azt is, hogy az ázaléktól, és sáfránytól az ujjak és kör-mök sáfrányosok lesznek. Hanem Mátyás király bár maga is ujjai segítségével szokott elbánni az ételekkel soha sem piszkítja be magát, pedig minden szóra ügyel, ugyanis az ő vendégségeiben vagy vitatkoznak, vagy tisztességes, avagy vidám dolgokról beszélgetnek, vagy pedig a hegedősök énekét hallgatják. Ugyanis a zenészek és hegedősök mindig kéznél vagynak, a kik a hősöknek tetteit koboz kíséret mellett megénekelik. A romaiaknak vala ez szokások, s tőlük át méne a magya-

rokhoz. Az ének tárgyát mindig valamely kitünő hadi-
 tett képezi: anyagban nincs hiány. Mert miután Magyar-
ország különböző nyelvű ellenségek közepett fekszik,
ezen körülmény az örökös hadaknak meg nem szünő táp-
lálékot szolgáltat. Szerelmi dalokat csak ritkán énekel-
 nek, hanem legtöbbször a török ellen viselt dolgokat
 szokták ékes beszédben előadni. Mert a magyarok úgy az
 urak, mint a parasztok a beszédben ugyanazon kifejezé-
sekkel, s szavakkal élnek, ugyanazon nyelv, ugyanazon
kiejtés, szavak, és ékezetek mindenütt egyformák. Mert
 ám vegyük Olaszországot, minálunk oly nagy a beszéd-
 beli különbség, hogy a pór a polgárt, a toskanai a kalab-
 riait alig képes megérteni. A magyaroknál ellenben mint
 mondók országszerte mindenütt tökéletesen ugyanazon
 nyelv divatozik, egyes különbözőségek oly jelentéktelenek
 hogy említést sem érdemelnek. A honnan van, hogy a
 magyar nyelven szerzett verseket pór, polgár, ur, és
főur egyaránt jól megérte. Hanem hogy a dologra térjünk,
 nem egyszer csodálkozva nézém a királyt hogy noha
 asztal felett vagy beszélgetett, vagy pedig az ének avagy
 a társalgás tárgyára a legnagyobb figyelemmel hallga-
 tott s e közben evett is, még se történék meg vele soha,
 hogy magát bemocskolta volna az étellel, a mi bizonyára
 annyival bámulatosb, hogy mások a legnagyobb gond,
 és vigyázattal se tudják kikerülni, hogy vagy kezüket,
 vagy öltözeteiket el ne tisztátalanítsák. Ezen tisztaság-
 szeretet a királynak természetéből folyik, ugyanis arra
 mindenek felett sokat tart az ország szokása és befolyása
 ellenére.

XVIII. Fejezet.

Vala Magyarországon egy szent Ferencz rendén lévő igen tisztességes erkölcsű s a tudományokban is kiművelt jámbor szerzetes, kit oda vallási ügyek végett Pál pápa küldött volt. A ki miután több rendbeli terhes ügyekben sok eszélyt tanusított, a mindenre egyaránt gondos Mátyás királynak jóakarátát teljes mértékben kiérdemlé. A minek folytán a király őt csakhamar püspöknek szemelé ki. A magyar királyok ugyanis azon joggal bírnak, hogy a püspököket ők választják, a pápa pedig csak megerősíti, ezen oly hirtelen választáson több főurak igen megütközének, a kiknek fiai a püspökséget áhítják vala, s a dolognak ellene mondának, méltatlanságnak tartván, hogy egy idegen, kötéllel övedzett, mezitlábos kolduló barát egyszerre minden gond nélkül egy oly gazdag püspökségre emeltetett, s az által nekie az ország dolgaiba is mintegy befolyás engedtetett, holott nem egy magyar születésű egyaránt lelkes, erényes és tanult papnak a kereszténység ügye körül tagadhatatlan s elvitázhatlan érdekei valának, s különösen ezek fájlalják vala ama kitüntetést. A király, a ki ezen férfinak gondosságát ismeri vala, mindezekkel nem gondola, hanem Xistus pápát mind gyakori levelekben, mind követségek által is kéri vala, hogy Gábor (mert ez vala a neve) a bíbornokok közé fölvétnék. De Xistus és a bíbornokok collegioma vissza ira, hogy bár azon férfinak személye ellen semmi kifogások nem volna, de az elvet nem áldozhatják fel. Minden más egyébben szíves készséggel szolgálnak a királynak. De ezen szegénység-, tisztaság-, és engedelmességfogadással

kötelezett barátot a zárdai élettől elvonni teljességgel nem állhat hatalmokban. Mert az ily emberek, a kik a világra nézve meghaltaknak tartatnak, a világi ügyek vitelére nem bírnak képességgel, melyek a római egyházban elég bajra szolgáltatnak bő alkalmat. Ezeknek az ily dolgokban semmi jártasságok sem levén, igen ritkán válik belőlök oly ember, a ki az egyházi méltóságok betöltésére alkalmas volt. De Mátyás király mind ezekre nem hallgatva, a pápát és a bibornokok gyülekezetét ismételve sürgeti vala, úgy nem különben azok tanácsára se hajta, a kik leakarják vala beszélni, hogy a pápát és a bibornokok collegiomát ne igyekeznek ollyasmire kényszeríteni, a mitől ezek annyira idegenkednek, kivált midőn a honi papok között is vagynak olyanok, a kiktől maga a király is tudja, hogy a római pápának is tetszeni fogának, — de más részről mind nemzetségek régiségire, mind tündöklő erényeikre, mind a kereszténység védelme körül szerzett érdemeikre nézve előbb valók Gábornál, s a biborpalást viselésére minden esetre méltóbbak. — Mátyás király azonban ezeknek tanácsait is megveté, Gábornak erényeit magasztalván, s annyira nem hagyá magát feltett szándokában megingattatni, hogy elvégre Rómában kénytelenek valának engedni, s az egyszeri Sz. Ferencz rendén lévő Gábor püspök, a király iránt való figyelemből a bibornoki jelvényekkel felékesítettett. Ez mindezekről semmit sem tudván, midőn a bibornoki méltóság elnyeréséről értesült, s megtudta hogy mindez a király műve, s hogy ő ennyi s ily nagyszerű jótéteményekért a királynak méltó hálát alig adhat, sokáig könybe lábadt szemmel sir vala. De miután darab

ideig Rómában lakott, tapasztalva Gábor püspöknek mind ritka emberségét, mind a reá bízottakbani gondosságát, szorgalmát, igyekezetét, s okosságát, mindenki meggyőződék, hogy az ember-ismerő Mátyás király nagyon is helyes választást tőn.

XIX. Fejezet.

Azt regélék Mátyás királynak, miszerint némely szolgálói mérget elegyítettek számára, s ezen beszéd első tekintetre valószínűséggel birónak látszik vala. De a király: senki se féljen méreg avagy gyiloktól övéi részéről, a ki igazságosan és törvény szerint uralkodik. A valószínűségre se kell mindig adni. Ezen beszéddel a vádaskodókat megszegyeníté, úgy hogy azután illy örültségek koholásáról őrizkedtek. Ugyanis a vádaskodóknak képéből és mozdulatából jól látja vala a király hogy csak irigység, s álnokság szől belőlök.

XX. Fejezet.

Ismeretes vala Mátyás királynak egy különössége, mely abban állott, hogy míg a legnagyobb csatazaj, és ágyuk dörgése között a táborban nyugodtan szunnyadott, addig otthon a teljes nyugalom közepette a háziak suttogása, s nesze közben el nem tudott volna aludni. Ugyanis midőn Szerbiában Szabács várát ostromlá és bevevé, a hadigépek lövegeinek a vár falaihoz ütődése s az ez által támadt pokoli zaj, ropogás s a földnek rengése közben nem egyszer aludt vala jó izüen, ellenben bármily terhes

foglalatosság utáni kimerültség szülte mély álomból is a legkisebb neszre is azonnal fölébredett, s így azt, a kit hadi zaj és ágyu-dörgés édes álomba meritének, a legcsekélyebb nesz és susogás azonnal fölébresztik vala. Ezt pedig senki ne tulajdonítsa akár gyanakodás, akár gondoknak, mert ez kivétel nélkül mindig így vala, mint ezt akár hányszor észrevehők.

XXI. Fejezet.

Egy valaki a király előtt Terentiusnak ezen mondatára hivatkozték: a szolgálatra való készség jóbarátokat, az igazmondás pedig ellenségeket szül (*Obsequium amicos veritas odium parit*), vagyis: mondj igazat; betörök a fejed. A mit a király hallván, azonnal közbevágá, mondván, hogy ez nem áll, mert a bölcshozzátartozó szerint minden ember a természettől ösztönözöttetik az igazság megtudására. Mivelhogy ugyanazon bölcshozzátartozó szerint csak azt tudhatjuk a mi igaz. A honnan helyesen következtetjük, hogy a való utáni vágy az emberi természetből folyik. Ugyanis mindenki, a ki emberi öntudatra ébred, kell hogy az igazság kedvellőjének vallja magát. Ha pedig a költők, és bohócoknak a személyek állásához, nem pedig valóhoz alkalmazkodó mondatait idézzük, bizonyára nem tekinthetjük azokat az igazság érdekébeni tanúságtételnek. Az ezek által megszólamló szolgák, szolgálók, pajzán ifjak s szerelmesek szájába adott beszédek többnyire Horatius ezen mondatát juttatják eszünkbe: *Reddere personae scit convenientia cuique*, azaz kinek-kinek személyéhez mért illendőséget tulajdonitnak. Onnan van, hogy gyakran a legsilá-

nyabb, legaljasabb s az igazsággal homlokegyenest, sőt egymással ellenkező mondatokat használnak. Emberünk a király okoskodása hallattára elpirula, s átlátván, hogy a nagyra termett elméket inkább igaz beszéddel, semmint széptevés, és hízkelkedéssel lehet megnyerni.

XXII. Fejezet.

Azon tudós férfiak között, kik a királyi udvart naponként látogatják vala, volt egy a kinek a jobb kezén két hüvelykje, s így hat ujja vala, a mit ha felemlitettek előtte, azonnal megharaguvék. Minthogy ezen hatodik ujját némelyek szörnykinövésnek (*monstrosum*) tartják vala. A király azonban ezen hatodik ujból származó haragnak okát igazságosnak állitá. A régiek ugyanis (ugy- mond) a szörnykinövéseket, mint baljóslatuakat áldozatokkal igyekvének vala ártalmatlanokká tenni (*expiabantur sacrificio*). Mivel azt hiszik vala, hogy az mindenkor szerencsétlenséget jelent. A mit Lucanus szavai is megerősitenek ezen versében: *Monstrosique hominum partus numeroque modoque*, hol a szám- és módellenes csodaszülöttekről emlékezik. És ennek megvan a maga oka. Ugyanis igen ritkán történik, hogy az ily szörnykinövésű testüek ne volnának egyszersmind megfelelőleg gonosz erkölcsűek is. Ugyanis (mint én ezt igen tudós férfiak-tól hallám) az orvosoknak egyező véleménye szerint is a test minemiségének a lélekre nagy befolyása van. Midőn tehát a szörnykinövéseket valakinek szemére vetjük, egyuttal a hibáira való célzással tesszük ezt. És ki fogja elfojtani haragját, midőn a hibások közzé számittatik. Hi-

szen nem létezik oly gonosz a ki a rossznak tartatástól ne ir-
tózna. És ámbár a rosszaságot óhajtja, s abban leled-
zik is, azért korántsem akar annak tartatni, s neveztetni.
Hányszor látunk születéstől fogva sántákat, vagy világ-
talanokat, vagy testők valamely más részében bénákat,
a kiknek erkölceik is olyanok voltak, sántikáló, vakos-
kodó elmével, s visszás itélettel bírtak? Ugyanis ép test-
ben ép lélek lakik. Egészen más ha valaki esetlegesen
bénul meg. Ugyanis példák tanítják, hogy a legderekabb
és jámborabb királyok, s uralkodók, és vitéz katonák
baleset következtében világtalanokká, bénákká lőnek.
A mint Horatius Coclesről olvassuk, a ki a Porsenna ki-
rály hadseregét a hidnál maga tartá fel, s midőn arról
leesett, egész életén át sántított vala. Felhoznám még a
Nagy Sándor atyját Fülöpöt, és Hannibalt, meg Sertori-
ust, a kik mindnyáján felszemüek valának, ha a szentírás
nem emlitené Jakobot, a ki tökéletes férfi léttére, miután
az angyallal megküzdött, e viaskodás közben megsántula.
Azt mondja ugyanis a szent irás, hogy az ina elfonnyada.
Már a ki az illy esetleges bénulásokat felemlíti nem any-
nyira gyalázza őket, mint egyszersmind azoknak jeles
tetteiket dicsőíti. Ugyanazért Horatius Cocles egy vala-
kinek a ki sántaságát szemére hányta vala, azt felelé:
hogy őt minden lépése az ő dicsősségére figyelmezteti. A
szörnyek nem lesznek, hanem szülenek. Lám a régi egy-
házi szabályok szerint is a görbe orruak papok nem le-
hettek? Az ily természeti éktelenségek tehát Istentől tett
jegyeknek látszanak lenni, hogy felismerhessük az embe-
reknek azon erkölceiket, melyeket követnünk avagy
kikerülnünk illendő.

Mozes
T. Könyve
32. r.
31.

XXIII. Fejezet.

Az olmüti országgyűlésen, hol Cseh-, Német, és Magyarországból sőt más nemzetekből is számos főurak gyűltek vala egybe: a főurak konyháit követő igen sok tréfa üzők, s bohócok is sereglének össze. A kik között egy nem épen tehetségtelen férfi vala, a ki Mátyás király tiszteletére német nyelven szerzett versezetet szavalt, előadását alkalmas taglejtéssel kísérvén. E versezetben valamennyi európai fejedelmek neveit felemlíté s mindnyájokat egy a törökök ellen intézendő hadjáratban résztveendőknek jósolja vala s miután mindenkinek tehetségéhez képest az általok kiállítandó fegyvereseket, s katonaságot egyenkint elszámlálta: a főhadi vezér és főparancsnokság tisztességét Mátyás királynak tartá fenn, mint a ki mind a közvetlen szomszédság miatt, mind pedig a törökökkel folytatott hadakozásban szerzett nagyszerű tapasztalatainál fogva mindenki ítélete szerint erre legtöbb képességgel bír vala. Ez vala az első része a versezetnek. A második rész a király dicséretére terjeszkedik vala ki. Mely nagyon is terjedelmes dicséretnek részint való, részint költött érdemek felemlítéséből állottak. Mert bárki szerezte is azon versezetet, vagy nem jól volt értesülve a Mátyás király tetteiről, vagy hizelgő szándékkal írta. Ugyanis a való közzé sok valótlanságot is vegyített. Mert midőn a királynak a hadi dolgokbani kitűnőségét, nagyságos voltát, tanultságát, emberséges voltát, s bölcsességét hirdeté, igazat szóllott. De midőn amaz óriás erőre, s venuszi szépségre fordítá a beszédet, ki ne látná át, hogy mindez koholmány? Minthogy Mátyás ki-

rály közép erejű, s csak is férfiúi szépséggel bíró férfi. Ugyanis nem igen gazdag vereses fodrozott s sűrűen alá folyó haja, élénk, és tüzes szemei, vereses arcszíne van, a kezének ujjai hosszuk, s a kis ujjait nem képes egészen kinyújtani. Inkább marczona semmint női szépség. Hanem mint nagyra termett ember a való tettek dicsőítésétől nem irtózik, de annál jobban a hízlegésből koholttakétól. Végezetül ezen rimelő a dolgozatára, s a szavallat előadására fordított fáradságát kiemelvén, az általa nyerendő jutalomra elég világos czélzást tőn. A szavallat végeztével így szólla a király: Versezeteden sok olyast mondottál dicséretemre, a melyek hogy engem megilletnének teljességgel el nem ismerhetem. Rád azonban nem neheztelek, mivel tudom, hogy jó szándékkal mondottad: s én az erényre való ösztönzésnek veszem azokat, s igyekezni is fogok ez erőmtől telhetőleg betölteni, a miket rólam hirdettél. De azon óriási erőt, s Ganymedesi meg Abso- loni szépséget többé ne emlegetsd miután most már saját szemeddel is láttál. Ha ezentúl is hízlegés bűnébe esnél, nem lennél érdemes elnézésre. A mi pedig hízlegéssel teljes művednek jutalmát illeti, arra mindaddig várakozz, míg be nem telnek mindazok a miket jósolál. Ugyanis sok olyast mondottál, a miket óhajtok, s a küszöbön álló török hadjárat közeledtével teljesülendését még inkább reménylem.

Levele C. J. 1
X **XXIV. Fejezet.**

Valamint egész Magyarhonban úgy a királyi udvarban is szokásban van az új év kezdetén Vizkeresztkor

uj évi ajándékot osztogatni. E végből mindenki szokott foglalatossága, mestersége jelvényeivel szokott a királynál az ajándék elfogadása végett megjelenni. A siposok sippal, a tárogatósök tárogatójokkal, a kobzosok kobzzal, a szakácsok fazékkal, s főző kalánnal, mások mással, szóval, kiki a maga mesterségének szerszámaait tartja maga előtt. A király a fazékba néhány aranyat vetett, így a sipba, trombitába s a többibe, mindbe dobott valamit, kik között a királyi pohárnok is odanyujtván a maga edényét a beledobott pénzt a csengéséről felismerheti vala. Miután az ajándék osztogatás késő éjjelig tartott (mivel nem vala száma a király bőkezűségét igénylőknek), Galeotti is folyvást jelen vala, nem azért hogy ő is ajándékot kapjon, hanem hogy a királyi ajándékokat talpraesett megjegyzésekkel kísérné, s ekként a királyi kegyosztás közben a vidámság se hiányzanék. Általános derűtség, vidám jókedv, s a vett királyi ajándékokból származott öröm uralkodik vala. Mi közben a király Galeot-tihoz fordulván így szólla hozzá: Hát te miért nem tárod fel a magad eszközeit az uj évi ajándék elfogadására? Ugyanis ki fazekat, ki csészét, némelyek dobot, a kulcsárok kupákat, a lovászok lóvakarókat, a szabók tűt meg ollót, a csizmadiák bicskiát és árat tartanak vala oda, s egyik se marada ajándék nélkül. Felelé Galeotti: hogy neki nincsenek vele a szerszámai. Mire a király: A te szerszámaid azon könyvek, melyeket kiadtál, s melyek könyvtáramat ékesítik. A mit megértvén Galeotti int vala a fiának János Martiusnak, hogy azon könyvet, melynek czime: Az emberről, és a nép előtt ismeretlen dolgokról: hozná elő a királyi könyvtárból. A mi megtörténvén Mátyás ki-

rály a maga bölcsességét nyilván kitünteté az által, miszerint nyilvánította, hogy a lovászoknak, s más hasonló embereknek nem annyira saját ösztönéből, mint a hazai szokások iránti kegyeletből ajándékoz, ellenben a tudós férfiakat nem a szokás hatalmánál fogva, hanem önszívének sugaltából tiszteli. Mire a könyvek polczait (libroum forulos) arannyal ezüsttel elborítá, s oly tetemes pénzmennyiséget ajándékozott, hogy Galeotti egymaga többet és nagyobb értékűt kapott, mint mások valamennyien. Mely cselekedetével nyilván valóvá tévé, hogy sokakat szükségből táplál, minthogy nem lehet el szolgálataik nélkül, — ellenben a bármely nemből kitünő férfiakat saját elméjének ítéleténél fogva tiszteli, becsüli, s hozzájuk méltó ajándékokkal jutalmazza, így történt hogy míg amazoknak kértökre is csak jelentéktelen adományokat juttatott, addig az ilyesmiről nem is álmodó Galeottit az ajándékok sokaságára, és nagyszerűségére mindnyájok felett kitüntette. Már pedig hogy mily nagy fontosság van abban valamit az ész ítéleténél fogva, nem pedig megörögzött szokásból cselekedni, annak megítélését e könyvecske olvasóira bízom, minthogy az első közös tulajdonunk az állatokkal, a második pedig az istenekkel.

[Oh, oh!]

XXV. Fejezet.

Több főurak nagy dicséreték között említik vala Arragoniai és Nápolyi királyt Alfonzot, a ki úgy egyaránt jeles és bölcs tetteivel mint lelkének nagyságával, és fenköltségével halhatatlan nevet szerzett magának. Alfonz királynak bölcs mondatait, és tetteit a legtudósabb fér-

fiak megírák, mellyek között nem utolsó helyet érdemel az is, — hogy már megletebb korában látván hozzá a tudományok műveléséhez, azokban oly előmenetelt tett, hogy igen tudós férfivá lön. Ketten öröklék e halhatatlan királynak fölséges tulajdonait. Ugyanis Beatrix királynő mind járását, magatartását mind pedig kezei mozgását természetes keccsel utánozza, és a mi ennél több maga is tudományosan kiművelt nő a tudósokat tiszteletben tartja. Ugyanis soha sincs a nélkül, hogy vagy ne olvassgasson, vagy valami felett tanakodjék, a mint ezen szokást nagyatyjától látta vala. A királynő testvére Ferencz herczeg, Alfonznak szellemét és hadi erényeit tekintve, annak folyvást nyomdokaiban járván, tanultságával, fenkölttségével, emberségével, uriaságával, elméjének ékességével, az ügyek kezelésébeni bölcsességével, a veszélybeni rettenthetlenségével, komoly szilárdságával, az ígéretekbeni szótartásával már ezen ifju korában is olly nagy reményeket támaszt vala magafelől: hogy rövid időn egy második Alfonzot reménylünk benne láthatni. Nem is emlitem a régi remekírók műveiben nagy jártasságokat, elég legyen felhoznom Beatrix királynénak a Cseh királylyali ékes és egyaránt könnyed társalgását, mit hallván, mindnyájan álmélkodánk. Mindenki elismeri, hogy a remekíróknak egyes mondatait az idő és alkalomhoz mértén rögtönözve idézni csak szerencsés és tanulmány által kimivelt elmék sajátja. És ime még emlékezetünkben él, hogy midőn mint mondtam — bizonyos uri asszonyiságnak változandóságáról szó vala, Beatrixnak keccses ajkairól azonnal Virgilnak ezen mondata hangozék: *Varium et mutabile semper femina*,

vagy is magyarul: az asszony ingatag és szünet nélkül változandó. Egy a kedvese után nagy aggodalommal epedő ifjunak pedig Ovidiusnak ezen mondatát idézé: Res est solliciti plena timoris amor, azaz sok gond, és aggodalommal járó dolog a szerelem. A zsoltárokról nem is szóllok, minthogy az naponkénti olvasmány, és folytonos idézetek tárgyául szolgál. És hogy a dologra térjünk. Híre vala hogy Alfonz király a sáfárát egyszer megdicsérte, s megajándékozta azért, hogy egy valakinek vakmerő vásárlását bőköltésével megszégyeníteni látszott. Alfonz király ekkor Tiburban lakott vala, a sáfár pedig a szeretőjével (cum preciosa) Rómába kívánczozott menni. A mi 16 ezer lépésre esik egymástól. A halászok a római mészárszékbe egy orsóhalat vittek volt, elég nagyot ahhoz képest a millyenre ezen vidéken azon hal nem nőni szokott. Ugyanis nem igen szokott 3—4 fontosnál súlyosabb lenni. A halász észrevevén, hogy az egész mészárszékben csak egyetlen ily fajta hal van, a pápa és Alfonz királynak épen akkor érkezett sáfárai közül a többet ígérőnek ajánlá fel a halat. A pápa sáfára három: a királyé hat: megint a pápáé tizet a királyé 20 aranyat ígér vala. A kotyavetyélés növekedtével a halász közbe szólla: a ki harmincz aranyat ad, vigye el az orsóhalat. Erre Alfonznak a sáfára vágytársának elnémultával a pénzt leolvasá, s a halat elvivé, s előadván a királynak a vásárlás rendit, előmutatá. Alfonz király pedig a dolognak végire járván, sáfárát megdicséré, s királyilag megjutalmazá. Hallván ezt Mátyás király, így szólla: az uriasságot és bőkezűséget soha senki nem rosszalotta. Hanem ha az én sáfárom ily dologban

bökezőséget tanusított volna, csak ugy dicserem vala meg, ha a megvett halat a pápának ajándékozza vala, a miből minden okos ember megérthesse, hogy ura mind a torkosságnak, mind a pénznek megvetője, minthogy az orsóhalat sem fősvényységből nem engedé át, sem torkosságból nem tartja vala magának. Ha ezen sáfár így cselekszik, kétség kívül dicseéretet érdemel vala.

XXVI. Fejezet.

J.

Több izben hallám Mátyás királytól, hogy rosszul cselekesznek korunk történetirői, a kik a tartományok és városok neveit a régiségre vissza vinni akarják. Mert a városok neveiben nem igen támad ez által nagy különbség, de annál nagyobb a tartományok elnevezésében mind a hiba mind a tévedés. Mert ha valaki napjainkban a Gallokat nevezi, ki ne tudná, hogy ez alatt a mai Franciaországot nem lehet érteni, minthogy a gallok az Alpokon innen és túl lakván, egy ily elnevezés csak is tévedésre szolgáltatna alkalmat, minthogy Franciaország egymaga ezen népeket nem foglalja magában? Ha pedig valaki Szerbország helyett Mysiát mondana, tévedést okoz, mint-hogy Mysia kettő volt. Korunkban Rácország alatt mind Tráczíának, mind Mysiának része értetődik. A hunok és avarokról latinul Hungariának nevezett Magyarország nevezet alatt Pannoniát és Dacziának egy részét értjük. Mit szóljak Lengyelországról, melly Németországnak, és a scytháknak egy részét foglalja magában. Tótország (Szlavonia) ma oly tág értelmű, hogy egész Olaszország-ig terjed. Ugyanis ezen elnevezések a tartományok nyel-

vei szerint határzódnak. Austria mind Pannoniából, mind más népségből megtartott egy darabot. Olaszországnak azon részében, a hol most az aemiliai ut van, s különbféléket magában foglal, továbbá Marchiában másutt végződik a határ, s messzebb terjed mint a Picenumi terület (Picenus ager) a mint régenten nevezték volt. De hogy mindent elsorolnom ne kellessék (mondá a király), szükség, hogy a különbféle nyelvek, országok, felosztások változásaihoz képest a bevett újabb elnevezésekkel éljünk. Mert az ily változások még a régiségben sem példa nélküliek Plinius tanúsága szerint, a ki a harmadik könyvében mondja, miszerint a Liburok nemzetsége Titius folyamig terjed. Részei voltak a Mentorok, Himmanok, Encheleák, Dudinok, és a kiket Cállimachus Peucetiáknak nevez, most pedig egy néven Illyricumnak hivattatik. A ki mindezekről kételkednék, ám olvassa meg Strabot, melyből a régi elnevezéseknek újabbakkal lett felcserélését látni fogja. Így Muenta helyett Ferráriát Felsina helyett pedig Bononiát találand. A mostani Imola és Faventia valamikor Corneliai fora nevet viseltek, ám bár Faventiát, és Bononát már a régieknél is gyakorta találjuk. Fluentia Florenczre, Patavium Paduára változának, a régi Velence mely Strabo tanubizonyysága szerint Mantuaig terjedett vala, ma a régiektől egészen különböző határokkal Trevisói örgrófság nevet visel. A mit a mostani magyarok Nándorfehérvárnak, a szlávok és olaszok pedig a magyar elnevezéshez hason értelemmel Bellográdnak neveznek, azt a régiek Taururumnak hívták. Mindezekből méltán következtetjük, hogy egyes vidékeken a városok, nép, és nyelv elváltozván; ez által

*De' agra
nem a hely
sége
nál júl
sőt hely
néllé.*

a sötét börtönből kimeneküle, s Rómába költözék, a hol számos vetélytársakra és engesztelhetetlen ellenségekre akadt, de a pápa Galeottit saját tudományossága mérlege szerint ítélvén meg, előbbeni tisztességébe, és vagyonai birtokába visszahelyezvén feloldá, úgy hogy Xistusnak belátása, bölcs ítélete, és tekintélyénél fogva mind előbbi méltóságát, mind javadalmaikat szerencsésen visszanyerte. Mig azonban mindezek megestek (á mi elég huzamosan tartott) Vitéz János mind a Galeottihoz viseltető jóindulatból, de főleg a Mátyás király iránti figyelemből, kiről jól tudja vala, mennyire szíven fekszik ennek Galeotti mind kitünő jámborsága, mind tudományosságaért — minden igyekezettel azon vala, s ki is vivé, hogy mindaz, a a mire Galeottinak becsülete, s előbbi tisztessége helyre állítása végett szüksége vala, ennek semmijébe sem került vala. A mint Galeotti a bajból szerencsésen kibontakozott, legelső dolga vala azonnal Mátyás királyhoz sietni, a kinek is az egész ügy menetelét, reményeit, s kétségbeeséssel teljes aggodalmait elbeszélvén, a király arcza elkomorodék, kivált midőn a beszéd tárgya arra fordult vala, hogy a dolog már annyira ment, hogy az arra előkészített tudatlan nép immár Galeotti halálát várja vala, a tudós és uri osztály azonban sajnálkozék felette, s ügyét védi vala. Ezen hosszas elbeszélés közben (ugyanis a király eleitől végig mindent hallani akart) a beszéd tárgya Vitéz Jánosra esék, mint a ki a király iránti tekintetből Galeottiért oly sokat tett vala. A mit megértvén a király, a Vitéz János ellen táplált gyűlölködést azonnal egészen levetkezé, és a Magyarországra visszatérő nyájason fogadá, szóval kijelentvén előtte, hogy nem fogja

feledni a mit Galeottiért az ő iránta való tisztességből tett, s valósággal beis váltá ígérését. Ugyanis Vitéz Jánost előbb Franciaországba igen nagy fontosságu ügyekben követül küldé, azután pedig a hazatérőt igen gazdag püspökséggel ékesíté fel. Mert szeremi püspök. Hogy honnan nyerte nevét a püspökségnek székhelyeül szolgáló mezőváros, s való-e azon állítás, hogy még a régi Triball nép Sirmus nevü királyától hivattatik még máig is így, — arról ezuttal nem vitatkozom. Nem mellőzhetek azonban hallgatással némely dolgokat, a melyekről a régiség vagy nem tudott, vagy mélyen hallgat, meglehet azért mert figyelmét elkerülték, vagy talán akkor még nem is léteztek. Ugyanis sok ollyast előállit az idő a mi az előtt nem létezett, s még többet eltöröl azokból a mit az emberiség valamikor gyakran észlelt. Ha a szeremi borokat nem említjük is, melyek annyira kellemetes ízűek, és zamatuak, hogy hozzájuk foghatók talán másutt az egész világon sem teremnek. Ha a tököskörték nagyságáról és jó ízéről hallgatunk is, melyek oly nagyra nőnek, hogy egyet-egyet alig lehet két kézzel keresztül érni. Megemlitünk mégis egy ép olly hallatlan mint csodálatos ritkaságot, mely kétlem hogy bárhol is másutt széles e világon léteznék. Ugyanis ott gyakran előfordul a termésarany vesszőcskék alakjában. Ennek alakja némelykor ágas - bogas, máskor pedig hasonló a szőlőveszőnek bajuszhajtásához legtöbbnyire két könyöknyi hosszúsággal: a mit magam is akár hányszor láttam vala. Hanem ezen a szőlőtők körül termő arany vesszőcskék nem egészen tiszta aranyból vagynak. Inkább a rajnai aranyérekhez hasonlítanak (vegyes tartalommal).

Igen könnyen lehet belőlök gyűrűket csinálni, ugyanis kiki átlátja, hogy nem kivántatik hozzá nagy mesterség olyan arany sodrony formával ujainkat körül tekerni. Mondják, hogy a szümölcsök elvesznek tőle. Nekem magamnak is van ilyen arany vesszőcskéből készült gyűrűm. Ily tartománybeli püspökséggel jutalmazá meg Mátyás király Vitéz Jánost. Ugyanis ezen valóban nagy király senkit sem szokott magától jutalmazatlanul elbocsátani, ha arra valódi okok mutatkoznak. *D. C. usz*

XXVIII. Fejezet.

Mátyás királynak úgy a legnagyobb mint a legcsekélyebb dolgokban kitünő gondossága ezekből leginkább kifog tetszeni. Minden levelet, mellyeket különböző helyekre küld, maga mond tollba, a mások által fogalmazottakat pedig mielőtt elküldetnének, előbb mindig elolvassa. Ha pedig mások küldenek hozzá bárhonnan is levelet, haladéktalanul átfutja azokat. Ugyanis több nyelveket beszél, latinul tökéletesen, tud bolgárul, a mely nyelven szokták a törökök a magok okirataikat szerkeszteni, mivelhogy ez a tót nyelvtől ugyis csak keveset különbözik, melynek nagy kiterjedésénél fogva igen sok rokon nyelvei vagynak, mellyekben Mátyás király mindnyájában jártassággal bir, innen van, hogy Csehekkal, Lengyelekkel, Ruthennekkel, Dalmatákkal, Bolgárokkal, Kuretekkel, Szerbekkel, Brenkokkal, Oroszokkal, s más igen sokféle népekkel tolmács nélkül beszélhet. Ugyanis köztudomásu, hogy a tót nyelv mindezen nyelveknek

anyjául tekinthető. A német nyelvet még gyermek korában a fogságban tanulá, serdült korában pedig a német-nagyokkal való folytonos érintkezés által gyarapítá. Már a mi a levelezést illeti, a lengyelek, csehek és németek némelykor anyanyelvökön, leggyakrabban azonban latin nyelven irnak. Egyedül a magyarok (a keresztényekről szóllok) irnak kizárólag latinul. Ez azért van talán, hogy nyelvök nem bir eléggé megállapított helyes írással. Már pedig a magyar nyelvben a legkisebb kiejtési helytelenység, avagy az ékezetek elhagyása avagy felcserélése megváltoztatja a szavak értelmét. Vannak ugyanis *u* betűvel végződő szavak, de ha ezen betű röviden ejtetik, mást jelent mintha hosszan mondatik ki, és megint mást ha összevont ajkakkal hangoztatik, a mit helyesírások mostani fejlettsége mellett nem lehet az írásban észrevehetővé tenni, s egymástól elválasztani. A latin nyelvnek csak egyetlenegy *u* betűje van, s többre nincs is szüksége, de már a magyar nyelvnek négyféltre volna szüksége, hogy mindezen árnyalatokat előtűntethesse, s így vagynak más betűkkel is. A tartományok neveire se birnak önálló szavakkal, ugyanis ugyszólván egyiket se nevezik saját nevén, hanem körülírással élván az illető nemzet nevéhez hozzá teszik e szót ország. Így mondják Olaszország nem pedig mint mi egy szóval Italia,¹⁾ Tórország Szlavonia, Németország, Germania. S így másokat is. Ezenkívül sok tót és latin eredetű szavak is vannak nyelvökben. Például, mit keressz? a mi egyezik a latin quid queris-el, minthogy a *k* és *q* rokon betűk. De erről elég ennyi. Térjünk át a királynak ama a legcsekélyebb dolgokat is figyelemmel kíséző gondosságára. A legna-

¹⁾ *Nam talia, ex nem geographici, hanc poli-*
trici frequentia, et ita hanc aliter expresserit
velut hanc aliter!

gyobb csatázásban ellenségek közepette, midőn épen a tábor felkerekedik, s minden féle zaj, láрма és tolongás uralkodik vala (a mint ez történni szokott, midőn annyi ezer ember: fegyveresek s kocsik helyeikből kimozdulnak) illy helyzetben látogatá meg egyszer az Olaszországból éppen akkor érkezett Galeotti a királyt egy Ausztriai mezővárosban, melly az ottani kitűnő meleg fürdők-ről Fürednek vagyis Badennek neveztetik. — Jövetelének egyik célja vala jegyben járó leányai számára kiházásitást kérni a királytól, a másika² pedig hogy a király dicsőségében gyönyörködhessek. Ugyanis csak azelőtt néhány nappal vőn be a király egy Hamburg nevű erős falakkal, s kellő számu őrséggel ellátott, nagy mezővárost, melly ezen felül még egy ugy szőllván bevehetetlen erőd által is védve vala. Minthogy hozzáférhetetlen magas hegyen fekvék, s annál fogva az ágyugolyók veresésének sem vala kitéve. Miután Galeotti a kért kelengyei segélyzést a királytól megnyerte, vissza akar vala térni hazájába, minthogy a királyt nem követhette, hozzá ment tehát, és előadá szándékát, s egyszersmind azt is, hogy abban csak ugy boldogulhat, ha ő felsége az őt érhető veszélyek ellen némi gondoskodást tenné. Ugyanis az ellenséges betörések gyakoriak valának, ezenfelül azon tartományokban a rablások is elharapóznak vala. A mihez még az is hozzájárul vala, hogy Galeottinak a főurak között nem egy ellensége vala. Mivel hogy sokáig forogván a királyi udvarban nem kerülheté ki, hogy tisztességes dolgokban egyik másik jó emberén ne segítsen. A mi neki ellenségeket szerzett. Ugyanis a kik a Galeotti barátainak ellenei valának, ugyanazok egyszersmind

a Galeottiéivá is lőnnek. Emberi dolog ugyanis, hogy a ki sok barátainak segít, egyszersmind sok ellenségekre is tesz szert, a kik az elleneseiknek tett szolgálatokat sértés gyanánt veszik. A nagy zajoskodásban szerfelett igénybe vett király alig mondhatott Galeottinak ennyit. Lesz rád gondom. Két nap múlva, midőn a király a maga táborával tova vonulandó fegyverkezni, és a mint mondók immár minden mozgásba volna, s mindenfelől háborgatnák, a mint ilyenkor ez kikerülhetetlen, s a közben annyi mindenféle nyelven beszélő embereknek kinek-kinek saját nyelvén részint beszélő, részint rendeleteket oszt vala, (valának pedig ott rácok, törökök, németek, lengyelek) Galeotti ujjolag felkeresé a királyt. Ugyanis Mátyás királynak roppant emlékező tehetsége van, kegyes a kihallgatásokban, gyors és nyájas a feleletadásban, ékes beszédét a tárgy természetéhez képest majd derült, majd résztvevő arczkifejezéssel, s megfelelő taglejtéssel kísérvén. Szava oly harsány, hogy messze távol elhallatszik. — Galeottit meglátva így szólla hozzá: Meg lesz minden a mire szükséged van: kocsi, kalauz, költség és szabadmenetilevél. Eredj Magyarhonba, s ha ott léssz, megírom neked mit teendő légy. Utnak indulánk tehát, a király hadseregével Bécsbe, én pedig jó előjelekkel Magyarhon felé, ugyanis az azon semmiben fogyatkozásom nem vala, s lehető kényelemmel utazám, s hálás szívvel ismerém fel a királynak legcsekélyebb dolgokban is úgy emlékeztétét, mint gondosságát, s a tudós férfiak iránti jó indulatát. Senki sem merészle ugyanis a leghatalmasb főurak között is Galeottit a legcsekélyebb czélzással is megsérteni.) Nem hallgathatom el ez uttal a királynak Cyrus

1) *Ugy, más jó volna egyházi Magyarok is lenni!*

Persák királyához azon hasonlatosságát, miszerint, valamennyi katonáját névszerint ismeri. A levelei, melyeket maga ír, igen rövidek szoktak lenni. Kézirata igen szép, s közép utat tart a régibb és újabb írásvonások közt. Ily leveleket inkább csak bizalmas jó embereinek szokott néha-néha írni, a mint ezt többször magam is láttam. Ugyanis János esztergami érseket, midőn még jó lábon éltek egymással, többnyire sajátkezüleg írott levéllel hívá meg magához.

XXIX. Fejezet.

Minthogy Magyarország egy időben a keresztény hitben ingadozott, római pápák és királyok, kiket ma a szentek között tisztelünk, ezen bajon több módon akarának segíteni. Így némely magyar királyok azt rendelék, hogy a kik a szent keresztet tisztelettel nem illetik, a legkeményebb bűnhődéssel lakoljanak. Minthogy a kereszt tisztelete a keresztény létnek nem csekély bizonyítványa. Innen van, hogy még maig is a magyar falvakban magas rudakra tűzött igen sok keresztet szemlélünk, a mi mintegy a keresztény vallás elfogadásának jeleül és emlékeül van. Így szinte az ország bevett szokásaihoz tartozik az is, miszerint vízkeresztkor a papok egyházi köntöseikbe öltözve előre tartott kereszttel minden házhoz bemennek, s mintegy megkisértik a szent keresztnek a régi szokás szerinti elfogadtatását. Mi közben némely ájtatossági szavak elmondása után ajándékokat vesznek. Tolnán valánk, egy a Duna partján fekvő nagy mezővárosban s vízkereszt lévén a papok szokás szerint betérének a királyi lakásra is. S el-

mondván a magok jókívánatát, s ajándékokat vesznek vala. Azonban reggelizésre kerülén a dolog, étel ital közben töltik vala az időt (ugy szokás itt). Most a király a jelen volt főurak nagy sokaságából nekiket saját kezeivel arra az oldalra vont, a hol a papok valának, minthogy a királyi laknak más része mutattaték ki a papoknak, más megint a főuraknak. Azok között kiket a király a papok közé huzott, vala a többek között Thuz János is, egy a latin, magyar és tót nyelvekben egyaránt jártas nagy műveltségű, s a legterhesb ügyekben is nagy tisztességgel forgott férfi a király atyjának, sőt magának Mátyás királynak is hosszas ideig igen-igen kedves embere, ^{Reverendia} kihek közreműködésével sok nehéz dolgokat végrehajtott vala. Most azonban hazájától távol feleségével, s gyermekeivel Velenczében magán életet él, mely dolognak okát soha se tudhattam meg. A Thuz János állapota és szerencséje változásának oka rejtély előttem. Hanem térjünk vissza oda a honnan kiindulánk. Mindenki csudálkozván a király erőszakoskodásán, hogy azokat a papok felé huzza vala, így szólla a király: a közmondás szerint a hasonlók legkönnyebben összeférnek a hasonlókkal. Midőn ez ellen mindnyájan nevetve tiltakoztak, mondván, hogy ők nem papok, következőleg azokkal hasonlóknak nem ítéltethetnek, s nem is oly könnyen fértek össze, miután erőszak jött közbe. Így szólla a király: Igazat beszéltek, ugyanis mint világi főurak nem hasonlítatok ugyan szentségben a papokhoz, de más egyébben egészen olyanok s egyenlők vagytok. Ugyanis egyiknek sincs közöttötök felesége. (Még akkor Thuz János is nőtlen vala), azt pedig senki sem vonja kétségbe, hogy a papság nálunk nem

szokott nősülni. Mi tehát titeket mint nőtleneket a nőtlenek karához vontunk, a magunk társaságából pedig mint hozzánk nem tartozókat kizártunk benneteket. Mi a könnyüséget illeti, azt én tudom megítélni, a ki benneteket ide vontalak, én semmi fáradságot sem éreztem a közben. Sőt én úgy találom, hogy a közmondásnak tökéletesen igaza van, s a hozzátok hasonló papokkal igen szépen összeilletek. A mit hallván mindnyájan nevetésre fakadának. Ugyan is Mátyás király nagyban bir a derűtség előidézésében némi kecses könnyűséggel, s a beszéd tárgyához alkalmazkodó arcz-, hang- és taglejtéssel.

XXX. Fejezet.

Esztergam egy a Dunapartján fekvő mezőváros Budáról, a hová az utazás a Dunán lefelé történik, harmincz ezer lépésnyire fekszik, s magas hegyen erős és nagyszerű várral bir. És pedig méltán. Ugyanis azelőtt a királyoknak ezen város vala székes- és lakhelyük. A várban fekvő s messzire ellátszó szentegyház, mely annyira ékes, hogy még a padolatja is porfirkövel van kirakva, arany és egyházi edények, s az egyházi öltözetek fényes készletére ritkitja bárhol is mássát. Azonkívül fővárosa az országnak s székhelye a leggazdagabb érsekségnek, melynek jövedelme szerencsés körülmények közt négy száz ezer aranyra rugott, most azonban alig félannyira megy. Ezen várnak birtokossa János érsek vala, kiről előbb emlékezünk, egy sok oldalu tudományossággal biró férfi, s a csillagjóslatban is annyira jártas, hogy az idevonatkozó nap-tári jegyzeteket szünetnélkül magával hordván a csillag-

zatok megkérdése nélkül soha semmit nem tesz vala. Kitiünő, és a tudomány minden ágában jártas férfiakat tart vala magánál. Én magam is, ki az emberről irt könyvemmet az ő nevével adám ki, soká éltem vele bizodalmas lábon. Hanem vala a tudorok között egy éles eszü, és hirtelen feltalálásu Theolog, születésére nézve sziciziliai, Dominikánus barát, Gatti nevezetü igen kérledékeny ember. Ez fenhangon hirdeti vala, hogy bármily nehéz theologiai kérdést képes azonnal megoldani, s legfőbb vágya az vala, Mátyás királylyal vitatkozásba bocsátkozhatnia. Hallotta ugyanis Galeottitól, a ki őt Olaszhonból Magyarhonba hozá, miszerint Mátyás király az ily dolgokban maga is gyönyörködvn, a tudós férfiaknak megfejtendő talányokat szokott feladni, s szörszálhasogató modorával annyira zavarba tudja őket hozni, hogy nem egy könnyen bontakozhatnak ki a nekik általa vetett hálóból. Történt, hogy a királyt utja Esztergomba vezeté, s így az érseknek vendége lön. A mit midön Gatti megértett, igen megörüle, gondolván magában, hogy elérkezett az idő, hogy tudományát kitüntesse, s a király hajlandóságát, melytől sokat reménylt vala, kiérdemelje. Hanem, hogy hosszadalmas ne legyenek, immár készül vala a királyi estebéd, melyet (mivel tél vala) a Magyarországban divatozó szokás szerint gözzel fűtött teremben valának elköltendőek, ugyanis télen által így szokták a szobákat a szerint a mint az idő lágyabb vagy szigorubb, enyhébb avagy melegebb gözzel melegíteni. Sőt némelykor benne is hálnak, ámbár az az egészségre nézve ártalmas, ugyanis ezen vastag gözők az emberi testben találtató szeszekre rossz hatással vannak, s bódulást s ez által fő fájást okoznak. Midön az

asztalhoz ülés ideje elérkezett, felhozák a királynak, miszerint Gatti a várban van, s ha a király úgy akarja, őt is ellehetne hívni az estebédhez vitatkozás végett, a minnek a király kivált étel közben igen nagy kedvellője. Mert más időben sokszoros elfoglaltsága közepette erre alig jutna ideje. A király parancsára meghivattatva a királyi asztalhoz üle, a melynél még János, az esztergami érsek, a pécsi szinte János püspök, s még egy más püspök meg Thuz János, és Galeotti ülnek vala. A valóban királyi fényüzéssel készült vendégség után, (ugyanis a magyarok az ételek, és italnemüek válogatott sokféleségére s kivált főlséges boraikra nézve épen oly pazar bőséggel élnek, mint ezt Galienus római császárról fentartotta a történelem.) A mint Gatti az ételek, és a kitünő jó boroktól felmelegedett, mit még a gőzfűtés is előmozdított, neki bátorodék, s be se várván a vacsora végét elkezdte magáról beszélni, s tudományát fitogtatni, s azt állítja vala, hogy nincs a theologiában semmi, a mit ő ne tudna, hogy ő még eddig sehol se fordult meg, a hol bárminő rejtélyes kérdéseket is azonnal minden fenakadás nélkül meg ne oldott volna, hogy ő most is kész minden kérdésekre megfelelni. A király pedig (a ki ezen kor theologusainak erkölceit, s szokásait igen jól ismeri vala) azonnal belátta, miszerint azon istenészek egyikével van dolga, a kik csupán csak nehézségeket kutatnak, a kik minden tudományokat Tamás, és Scotusnak a szentháromságról, az isteni tulajdonitmányokról, az oltári szentségről szörszálhasogató tanaikban helyezik, ellenben az erkölcsi tanokat, s az evangeliomok magyarázatát elhanyagolják. Azért Gattit, a ki magáról ily nagy dolgokat ígér vala, nyájas hangon

kéré oszlatná el egy ötet régolta foglalkodtató, s eddig még senki által teljesen mag nem oldott kétségét. Már régolta töröm a fejemet azon — úgy mond a király, — hogyan van az, hogy a mindent bölcsesen intéző Isten és ember Krisztus némelyekben nem látszik igazságot tartani, a mennyiben az igazság mindenkinek érdeme szerint osztja a jutalmat. Ugyanis ha valaki, annak a ki csak fillért érdemel aranyat, annak pedig a ki aranyat érdemel fillért tulajdonit, ki kételkedik abban, hogy az az igazságot nem tartotta meg. Már pedig az evangéliumok azt látszanak mutatni, hogy Krisztus így cselekedett. Ugyanis ő Pétert és Jánost valamennyi apostolainál jobban szeretvén, érdemeiket nem egyenlő mértékkel latolgatá. Ugyanis a tőle elpártolt, ötet megtagadott, s hiteszegett Pétert a pápai legfőbb méltóságra emelé, ellenben a holta napjáig állhatatos, s tőle sem szorongattatás, sem a halál féltelme, s a legnagyobb veszedelmek közepette is el nem szakadt Jánost tisztesség, s dicsősség nélkül hagyá. Mert hogy magamról szólljak, ha nekem két hozzám tartozóim közül az egyik mindjárt a csata kezdetén megszabadna, a másik pedig mind végig kitartva tőlem soha el nem maradna, ama szökevényt bectelenséggel, s talán kinzással illetvén, a másikat ellenben, ki velem minden veszedelmek között állhatatosan megmaradt vala, jutalmakkal és tisztességgel ékesiteném, s ezt mindenki helyben hagyná. Mert ha a szökevényt tisztességgel illetném, a hü harczost pedig semmi dicsősségben nem részesitem, ki nem látja át, hogy ezáltal az erény meg van fosztva a maga jutalmától, a gyávaságnak pedig táplálék nyujtva. Taniótóimtól hallottam vala, hogy a tisztesség táplálja a művé-

szeteket, s a dicsősség által mindenki iparra ösztönöztetik. Mi egyéb tehát Pétert a János mellőztével, a pápasággal feldiszipolni, mint a tanítványokat figyelmeztetni, hogy fussanak az üldözések elől, kerüljék a kintpadot, ne álljanak ki semmi sanyargatást, hanem azonnal fussanak el, s tagadják meg Krisztust? Ezeket akarám előadni, s várom a feleletet. Mert azt soha se fogom magammal elhittetni, hogy Krisztus ezt ok nélkül tevő. Mindaz pedig a mi nekem az igazságtól eltérőnek látszik, nem az isteni igazságtalanságnak, hanem én szerintem inkább a mi tudatlanságunknak tulajdonítandó. Ekkor Gatti János a király beszédét mintegy rendbe szedve fejezetenként ismétlé, hanem a mint a czáfolásra, s nyilatkozat adásra került a sor, szomorú szabású arczczal zavarosan kezde beszélni, s erősíteni vala, hogy az isteni titkoknak teljességgel nem lehet okát követelni. Mert hogy miért tevő azt Krisztus, hogy Pétert megjutalmazá, Jánost pedig tisztesség nélkül hagyja vala, nem tartozik az emberi észhez. Ugyanis ez meghaladja az istenészek értelmét, minthogy e szerfelett bajos és nehéz kérdést Krisztus magának hagyá fenn: nem is találkozik még eddig senki, a ki ezen kérdést tette volna fel. Nemde mind korunk, mind pedig a régiség számos eseteket mutathat fel, hogy az ily dolgokat feszegetők hibába estek? A miért esedezem fölségednek, hogy ezen behathatatlan isteni titkok feszegetését hagyja abba, mert azok minket is csak kigázolhatlan hibába ejthetnének. Megértvén Mátyás király Gattinak ezen beszédét, így szólla: a miket leleplezék, nem isteni titkok, sem olyasok, melyeknek nyilvánvaló okait fel ne foghatnók, hanem erkölcsi és tudós emberek által könnyen érthető dolgok.

Gatti erre megharaguván így szólla: Hogyan hát ezentul mások fogják-e nekem az istenészet szabályait élém szabni, a melyet annyira bírok, hogy eddig még senki e téren velem nem mérközhetett, miután ezen isteni tudományban úgy vélem semmi sincs, a mi előttem rejtve volna. Felhánytam én immár minden könyvtárakat, de ezen kételynek megfejtésére még sehol sem akadtam. Ekkor Mátyás király így szólla Gattihoz: Én mindössze is nem sok istenészeti könyveket olvastam, valamint nem állithatom ezt más tanszakbeliekről sem. Ugyanis a királyi méltóságra még gyerekkoromban emeltetvén a sokból keveset tanulék, s kiváló tanulmányaim tárgyává úgy szólván a hadi irodalmat választám. Azonban én úgy vélem, hogy nem oly igen nehéz e kérdésnek megfejtése. Nyughatatlanul vága erre Gatti a király szavába: tegyen le erről fölséged, mert mint mondám ennek nyitját sehol sem találni. Ekkor Mátyás király parancsolá, hogy hozzák elő szent Hieronymusnak Jovinianus elleni művét, melyben e szavak foglaltatnak: azért lön a tizenkettő közül egy megválasztva, hogy fő rendeltetvén a hit szakadásnak eleje vétetnék. De miért nem lön a szüz János megválasztva? az életkor iránti figyelemből, mivel Péter korosabb vala, hogy tehát egy ifju ugyszóllván gyermek elibe ne tétetnék előrehaladott koru férfiaknak, s hogy a jó mester a ki az egyenetlenség okát a tanítványoktól el akarja vala távoztatni, (ugyanis így szóllott hozzájuk: az én békességemet adom néktek, az én békességemet hagyom néktek, s ha ki első akar lenni, mindeneknél utolsóbb legyen) okot ne szolgáltatson a János elleni irigykedésre. Hogy pedig János akkor még gyerek volt, azt az egyházi

történetek nyilván tanítják, mint a ki Trajanus uralkodásaig élt, azaz Urunk kinszenvedése után hatvannyolczadik évben hunyt el, a mit a jeles férfiakról írott könyvemben rövideden magam is emliték. Péter is apostol, János is apostol. De Péter csak is Apostol, János pedig Apostol, Evangelista és Proféta: Apostol mivel az egyházakhoz irt, Evangelista, mivel evangeliomot is irt, mit Máté kivételével a többi 12 Apostol közül egyik sem tett vala. Proféta mivel a Pathmos szigetén, hová az urunkért szenvedett vértanuság után Domitianus által bellebbeztetett, a jövődök végtelen titkait magában foglaló jeleknek lát vala, — eddig van Hieronymus ide vonatkozó helye, mely az én kételyeim részét eloszlatá, s okot szolgáltatata, hogy a többi részt magam világositanám meg. Azért tev élibe Krisztus a bűnös hitehagyott szökevény Pétert a szügies Jánosnak a pápaságban, hogy a bűnösöknek a megbocsátás reményét fennhagyja. Ugyanis a bűnös és őt megtagadott Péter maga is tapasztalásból ismervén mind az emberi gyarlóságot, mind a testi gyönyörök rohamos kéjjeit (maga is nős vala) a kéjjelgésben elmerült bűnösöknek hamarabb, s könnyebben megfog vala bocsátani, mesterének példájára, a ki az ő tanítványának hibáit ennek keserves sirtára eltörlé, s megbocsátá, ha pedig a szüz és a hitben erős János lett volna pápává, kötő, és oldóhatalommal, — ő, a ki a szerelem csábjait, s a testi kéjjeik ingereit soha sem tapasztalá, s Krisztustól soha semmi némü szorongattatásban el nem távozott, mindenkit a maga hasonlatosságára szeretett volna a hitben erősnek látni; a Krisztustól és a hittől eltávoladókat, s a testi gyönyörűséggel vétkezőket pedig nagyszigoruan

elüzte volna magától. Ő nem vette volna figyelembe az emberi gyarlóságot, hanem mindent csak a rosszlelkűségnek rótt volna fel, s így könnyeiknek hitelt nem adott volna. Nagy oka vala tehát anuak, hogy miért lön Péter a pápaságban Jánosnak elibe téve, a mit te Gatti János az Istennek beláthatatlan ítéletei közé számítász vala. Ezeket mondván a király tisztességére adott vendégség feloszlék, a király éles elméje mély nyomokat hagyván emlékünken.

XXXI. Fejezet.

A magas hegyen fekvő, Duna mosta Buda városa hogy honnan vette a nevét, bizonytalan, vehette ugyanis ama régi Budaliától, avagy talán az indiaiak Budhájától, nem mintha ő alkotta volna, hanem ezen híres férfi kitűnőségéért. Vala pedig ezen Budha (szent Hieronymus tanúsága szerint) az indiai Sophisták tanának szerzője, kit állítólag egy szüz nemzett a maga oldalából, e születésnek igaz avagy valótlan volta felett nem vitatkozom. Bizonyos az, hogy Budha egy igen bölcs férfinak a neve, a ki az indiaiak vallási elveit megállapítá. Ezeket azért láttam helyén valónak elmondani, mivel a magyar városok nevei többnyire egyeznek a régiség kitűnőbb neveivel. Így egyez Syrmicum mezőváros a Tribállók legrégibb királya Syrmus nevével. Így Esztergomnak latin neve nem csak Magyarhonban, hanem másutt is található. Igy emleget Virgil is egy Pestet ezen versében: Vidi Pestano gandere rosaria cultu. Ez azonban Olaszthonban vala. A Magyarhoni Pest Budának átellenében fekszik a Dunapartján,

minthogy a Duna közöttök folyik el. Pest síkságon, Buda pedig hegyen fekszik, melyből mindenfelé meleg források bugyognak fel, s beljebb szőlőkkel, s gyümölcsfákkal van beültetve, úgy hogy Buda egyfelől szőlőkkel beültetett halmokra, más felől pedig Pestre, s messze terülő síkságra néz. A folyamhoz való lejárát innen annyira bájos, hogy ott, a hol a boldogságos szűz szentegyháza fekszik, a hegyről le egész a Dunáig mintegy 30 ölnyi hosszúságban királyi nagyszerűséggel épített lépcsőzet létezik. S hogy tárgyamra térjek. Midőn egyszer Budán a főurak tanácsot tartandók valának, azonban még a királyhoz való bemenetel ideje nem érkezett el, közöttök vala Báthory Miklós főnemes is, méltóságára nézve váczai püspök. Vác Budához négy mértföldnyire fekszik, a honnan Budára az utazás a Dunán lefelé esik. Miklós püspök egy minden lelki és testi tulajdonokkal, nagy lélekkel, és kitűnő tudományossággal, s méltóságos testalkattal ékeskedő férfi vala. Tudományos képeztetését Olaszthonban nyeré, s azt nem kimélvén fáradságot, költekezést, virasztást, — szorgalom és tanulmány által annyira öregbíté, hogy rövid időn a tudományokbani nagyszerű jártassága a legelőkelőbb tudósoktól, s a legelmertebb bölcsészekről is csodálattal méltányoltatnék. A ki is, addig, a míg a főurak összegyülekeznének, hogy tétlenül ne heverjen, s a csacsкасágot kikerülje, könyvet vitt vala magával (ha jól emlékszem Ciceronak a tusculanumi kérdésekről könyvét). Midőn ezen jeles ifjunak szokatlan cselekedetét többen kinevetnék, (ugyanis egészen új dolognak tetszék vala a magyaroknak a püspököt könyvolvasásba elmerülve látni, kivált oly helyen

a hol csak társalogni, beszélgetni szoktak) megérkezők a király is, a ki a püspököt a kezében tartott könyvvvel észrevévén, így szólla Galeottihöz. Ugy tudom, hogy Miklós valamikor neked tanítványod vala, s tanulmányid és tanaidnak most is hü követője. Jól teszi. Ugyanis a püspököket képező Apostol azt rendelé, hogy a püspöknek tanítónak kell lennie, már pedig hogyan tanítson ha csak maga is nem tanult, a tanulmány pedig vagy felülről öntetik belénk, vagy tanulmány, és szorgalom által szereztetik. Helyesen cselekszik tehát Miklós püspök, a ki a tunyaságot, és henyélést kerülván, olvasgat, tanul, s ezáltal lelkét ékesíti. Azután azon főurakhoz fordula a király, a kiknek nevetését észreveszi vala. Soha se nevesetek — ugymond — azon a mit tudatlanságból fel nem tudtok fogni. Ti kineveltétek Miklós püspököt. Nemde hallottátok hírét ama hires római férfinak, a bölc Cátónak, a kinek halálát, — mely Afrikának Attica nevü városában történt, — még a vele meg nem szünő ellenségeskedésben élt ama győzhetetlen Julius Cesar is nehéz szívvvel vevé. Ezen isteni bölcsességü, bámulatos tudományu, s mindenkinél nagy tekintélyben állott Cato a henyélést a hibák szülőökának tekintván, midőn Romában tanácsot ültek, mindenkor olvasgatott. Hallván ezt azok, a kik Miklós püspököt kigunyolják vala, mindnyáján elcsodálkozáának. Ugyanis Miklósnak szerénységét, kegyességét, és uri magaviseletét jól ismerék, nemzetségének régiségét csodálák, testvérét Báthori Istvánt a töröknek csapását, veszedelmét csak tisztelettel nevezik vala. Miklósnak is ékes magaviseletét helyeslék, ugyanannak nyájjas és kedves ékesen szóllását naponta érzék, lelké-

nek élénkségét, s szilárdságát, jámborságát, hitét, barátságának őszinteségét szívesen tisztelik vala, gögnék, kevélységének legkisebb árnyékát sem tapasztalván benne, önként belátják vala, hogy egy ily férfi mind dicső őseinek, mind testvéreinek Istvánnak tisztességére, s becsületére válik. Nem is kárhoztatának ők benne egyebet, mint tudatlanságból azon egyet, hogy a hazai szokások ellenére a királyi palotában könyveket olvasgatott. Nem vala ugyanis előttök titok, mily állhatatossággal, és lélek nagysággal türi vala vágytársainak s irigyeinek csipdeséseit, míg végre rajtok győzedelmeskedett, s ez egymásra halmazódott gyűlölködés, a szerencse fenyegető változandósága, s irigyei forrongása közben magához egyaránt következetes és ugyanaz marada. Nem hozom fel itt azt sem, minő nagyszerűséget fejtett ki a püspöki székes egyház és püspöki lak megújításában, midőn e végre Olasz-
honból építészeket, és mesterembereket hozatott, maga pedig semmi költséget nem kimélt vala, miszerint az építés nagy lelkének méltó emléke legyen. Nem mnlaszthatom el azonban megemlíteni azon szíves fogadtatást, melyben midőn ez előtt két évvel Magyarországból valék, s utközben őt is meglátogattam, részesített, mely kiváló vendégszeretettel még engem is csudálkozással tölte el. Ezenkívül szüntelen unszol vala engem, hogy ne mulasztanám el megírni Mátyás király viselt dolgait, nehogy egy ily nagy királynak tettei, melyek a hazát hirnevéssé és fényessé tették, feledékenységbe mennének. Családi körének méltósága és fényességéhez engem a legkedvesebb emlékek kötnek, ugyanis itt mindig vagy nyájasan társalognak, vagy tanulmányoznak, vagy koboz mellett da-

lokát énekelnek, vagy tisztességes tárgyakról beszélgetnek, itt a henyélés, tunyaság, időfecsérlés ismeretlen dolgok. Ugyanis az általa megerősített várból a kertekhez, innen pedig a várba gyakori sétákat tesznek könyvek, és ismert tiszta jellemű férfiak társaságában, utközben pedig különféle tárgyakról vitatkoznak. Némelykor a püspök kiis kocsizik, s a szőlőkkel, s fákkal beültetett halmokat tanult férfiak társaságában megtekinti, úgy hogy azon a boristennek szentelt virághegyekről azt lehet állítani, hogy ott Minerva és a muzsák is örömet időznek.

Utolsó fejezet.

Bevégzem immár kegyelmes herczeg e könyvecskémét, nehogy a felhozott példáknak az elégentuli sokasága zsenge korodban kedvet szegje. Mert ha mindazt, a mit édes atyád Mátyás király jelenlétemben tett, avagy mondott, egybegyűjteni akarnám, nagy könyvet írhatnék össze, a mi téged talán nagy terjedelménél fogva, az olvasástól visszariasztana. Én azonban a sokból csak keveset válogaték ki, hogy azok zsenge korodban követésre indítsanak, s az erényre serkentsenek. Mert nem csak te, a ki fia vagy, hanem az egész világ követésre méltóknak fogja mindezeket találni. A szigorú vidámságot avagy vidám szigorúságot, s tréfákkal fűszerezett bölcsességet soha senki, még a barbárok sem veték meg. Ugy tekintsd hát ezeket, mint tükört, a melyben visszatükröződő nagy tettek, s példák által a jóban megerősödve, valamikor nagy dolgok véghezvitelére termett alkalmas kormány-

zónak találtassál. A fejedelmek, a mint felülmulják az embereket méltóságban, épen úgy felül kell mulniok érényekben is, hogy ily uralkodásokat terhesnek ne találja senki. Magyarország derék főurakban nem szenved hiányt. S hogy ezek között a püspökökről se feledkezsem meg, hivatkozom Orbán győri püspökre, s Mátyás királynak kincstárnokára, a ki kitűnő családjára, nagyszerű felszereléseire, s minden dolgokban bőségére nézve talán némely más országban fejedelmekkel is mérközhet. Mit mondjak az ő embersége, s vendégszeretetéről? a kinek gazdagon megrakott asztala a vendégeknek, és idegeineknek mindig készen áll? s a hol tudós és vitéz férfiak is mindennap szívesen látott vendégek, és ámbár bokros elfoglaltatásai miatt rendesen komolynak látszik is, ez csak is látszik így. Ugyanis beszédközben azonnal kitűnik, miszerint nincs elzárva keble a tisztességes s vidám örömök előtt is. Hanem a mit főképen bámulatosnak talállok benne, hogy oly tömérdek elfoglaltatásai között (ugy szóllván az egész országért dolgozik) a számadások vizsgálata és rendezése közben rá tud érni az olvasásra, vitatkozásra, — mely tekintetben a tudomány különböző ágaihoz képest mindenkor el van látva a szükséges könyvekkel s minthogy nyílt házat tart s az általa naponként tartatni szokott vendégségekben a tudós férfiak rendszerint jelen szoktak lenni, történt hogy valami nehéz tárgyról vita támadván, e felett a vélemények igen eltérnének egymástól, a maga szobájából könyveket hozata elő s azokból azon helyeket, melyek a vitás kérdés felfejtéséhez tartoztak vala, egy pillanat alatt megtalálá, mit teljességgel nem tehetett volna, hacsak azon

könyvekben nagy jártassága nem lesz vala. Hozzájárul még mindezekhez Mátyás király iránti azon bámulatos hűsége, miszerint éjjel nappal azon jártatja az eszét, miszerint a király tisztességét őrizze, és nevelje. Ugyanis mindenki beláthatja, mily sok függ a királyi tekintély fentartására nézve a kincstárnok kegyességétől, miután Magyarhonban mindennemű pénzbeli fizetések ő tőle mint egy kútforrásból erednek, de ő nem is irtózik semmi fáradságtól, gondoktól, s virasztástól, még ott is, a hol a maga mentségére igazságos okai volnának, csak hogy miatta a királyi méltóság, és tekintély csorbulást ne szenvedjen. Az oly gyakori és jelentékeny királyi ajándékokat is, melyeket Orban püspök szokott kifizetni, úgy tudja ő az illetőknek kézbesíteni, hogy azok a király akaratához képest a gyors és diszes modor által, melylyel azok kiszolgáltatnak, az azokat vevőknek még kedvesbökké válnak, sőt arra sem hiányoznak esetek, hogy ott, hol helyét látja, még sajátjából is ad hozzá valamit, s ez által mintegy jó például megy elő a főuraknak arra nézve, hogy nagy királyjoknak példáját ők is követni igyekezzenek. Hanem hogy tárgyamra térjek, én ugyan kegyelmes herczeg e munkát neked szentelem, a bírálatot s ítézetet azonban Mátyás királyra bizom, s ha tapasztalandom, hogy az első tetszést aratott, — a megkezdett ösvényen ujabb munka szerzésével tovább fogok haladni. Ő ugyanis az elmetermékeknek gondos figyelője, s bírálója egyszersmind, s csak azután te reád, mint a kinek dicső atyád szokásait és erkölceit követnéd kötelességed, valamint az ezen könyvecskében előadott példákat éjjel nappal elmédben forgatnod, hogy mind az ő nagy-

ságához, mind magyar fejedelmi állásodhoz méltónak ítél-
tessél. Mert egy ily nemes nemzeten uralkodni valóban
dicsőség. Ugyanis miután a magyarok Hieronymus tanu-
sága szerint a pannoniai népek szokásait önként felvevék,
mindenki úgy ismeri őket mint épen egy cseles, mint vitéz
népet. Ilyeneknek ismeri őket a római költő Tibullus, a
ki így szól róllok „Testis quoque fallax Pannonius,“ a ki
ezen versében a Pannoni népek eszélyes csalfaságáról
emlékezik. Így Statius: Pannoniusque ferox arcuque hor-
renda fugaci Armenia, a ki vitézségüket emeli ki. Már
pedig ki merné egy ily mind ész, mind erőre egyaránt ki-
tűnő népnek akár méltóságát, akár bátorságát kétségbe
vonni.

